

מכון ירושלים
INSTITUTE
למחקרי מדיניות
FOR POLICY
معهد القدس
RESEARCH
لبحث السياسات

השכונות הערביות במזרח ירושלים מחקר תשתית והערכה

עיסאווייה

יערה איסר

ירושלים, תשע"ו 2016

מחקרי מכון ירושלים למחקרי מדיניות – מספר 464

השכונות הערביות במזרח-ירושלים – מחקר תשתית והערכה

עיסאווייה

יערה איסר

צוות המחקר: יצחק רייטר, ישראל קמחי, אחמד אסמר, ליאור להרס,
יערה איסר, גלית רז-דרור

ראו אור בסדרה זו:

1. צור באהר ואום טובא
2. בית-חנינא
3. אִטור
4. ואדי ג'וז
5. עיסאווייה

© 2016, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בית חי אלישר

רח' רד"ק 20, ירושלים 9218604

<http://www.jerusalemintitute.org.il>

<http://www.en.jerusalemintitute.org.il>

E-mail: machon@jerusalemintitute.org.il

תוכן העניינים

הקדמה: 'מיזם מזרח-ירושלים' –

5.....	מחקר על השכונות הערביות במזרח-ירושלים
7.....	1. פרופיל כללי והיסטוריה.....
7.....	פרופיל כללי
7.....	מיקום וטופוגרפיה
9.....	מקור שם השכונה.....
9.....	היסטוריה.....
11.....	2. קרקע ומתאר פיזי.....
11.....	אדמות
12.....	שכונות-משנה.....
13.....	אתרי עתיקות ומורשת.....
14.....	3. אוכלוסייה וחברה.....
14.....	גודל האוכלוסייה ומבנה הגילים.....
15.....	דיור.....
15.....	השכלה.....
16.....	מבנה חברתי.....
17.....	מנהיגות ואישים בולטים.....
20.....	4. מוסדות ומנהל קהילתי.....
20.....	המנהל הקהילתי.....
21.....	מוסדות וארגונים.....
22.....	5. בנייה ותשתיות.....
22.....	תכנון ובנייה.....
26.....	מים.....
26.....	ביוב.....
27.....	כבישים ומדרכות.....
29.....	ניקוז.....
29.....	חשמל.....
29.....	תקשורת ודואר.....
29.....	גנים ציבוריים.....

30..... מתקני ספורט

31..... תברואה וניהול פסולת מוצקה

32..... 6. שירותים

32..... חינוך

34..... תרבות ופנאי

34..... רווחה

35..... בריאות

36..... מבני-ציבור

36..... דת

37..... תחבורה

38..... תנועה

41..... 7. כלכלה

41..... תעסוקה ורמת-חיים

43..... עסקים

43..... תעשייה ומלאכה

44..... חקלאות

44..... מלונאות ותיירות

44..... זיקות כלכליות

45..... 8. בעיות וצרכים

45..... יגן לאומי מורדות הר הצופים'

46..... מטמנת עפר נחל אוג

48..... העדר תכנית-מתאר

49..... כבישים ומדרכות

49..... תברואה

49..... המנהל הקהילתי

50..... אלימות

50..... רווחה

51..... יחסים בין-קהילתיים

51..... מתח ביטחוני

52..... 9. זיהוי הזדמנויות – איתור מנועי צמיחה

52..... פיתוח אזור-מסחר

53..... אזור תעשייה קלה

הקדמה:

'מיזם מזרח-ירושלים' – מחקר על השכונות הערביות במזרח-ירושלים

השכונות הערביות במזרח-ירושלים הן במידה רבה ארץ לא נודעת (terra incognita) לציבור הרחב ולרשויות השלטון בישראל. זאת למרות העובדה שירושלים ניצבת במוקד הסכסוך האזורי, והצדדים הישירים לסכסוך, כמו גם הקהילה הבינלאומית, נדרשים להכיר את המצב בטרם יגבשו מדיניות הן לטווח הארוך והן להמשך החיים בעיר.

מחקר זה על השכונות הערביות במזרח-ירושלים, נועד לענות על החסר הקיים בנתונים לגבי מערכות התשתית והשירותים ולגבי התשתית האנושית והחברתית. הידע שמיזם זה מספק יאפשר לרשויות, לחברה האזרחית ולגורמים השונים לארגן מערכת-חיים עירונית לתועלת כל הצדדים, עד ליום בו ניתן יהיה להגיע להסכם מדיני.

המידע שנאסף על-ידי הרשויות השונות, כמו הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, עיריית-ירושלים והמוסד לביטוח לאומי, הוא חלקי בלבד. במקרים רבים הוא אינו נאגר או מעובד ביחס לכלל התושבים הערבים במזרח-ירושלים, ובמקרים בהם הוא נאגר ברמת המחקר – הוא אינו מפולח על פי שכונות. החסר בידע מאורגן מביא לכך שקובעי המדיניות אינם יכולים להתוות אסטרטגיות בשלוש רמות: חברתית-כלכלית, מוניציפאלית ומדינית, אשר יביאו בחשבון את הרצון, הצרכים והזיקות השונות של התושבים הפלסטינים. תוצאה נוספת של חוסר הידע ואי-פרסומו היא שבכירי העירייה ועובדי-ציבור יהודים, ברמה המקומית והארצית, אינם מבקרים מספיק בשכונות הערביות והציבור הרחב מדיר את רגליו מהן (למעט בחלקים המרכזיים של העיר העתיקה).

'מיזם מזרח-ירושלים' של מכון ירושלים למחקרי מדיניות, מבקש להשלים את המידע החסר, הן ברמת השכונה והן ברמת המכלול, ולהשיג את המטרות הבאות:

- א. לחשוף את המאפיינים החברתיים ואת התשתית החברתית, הכלכלית, הקהילתית והפוליטית של האוכלוסייה;
- ב. לאתר את צורכי האוכלוסייה ברמה המקומית והכלל-מוניציפאלית ואת הבעיות המקשות על חיי התושבים;

ג. להניח תשתית-ידע שתאפשר למומחים אחרים לבצע מחקרים משלהם ולאתר סוגיות למחקרי-המשך;

ד. לאבחן את המצב הקיים במזרח העיר על שכונותיה הערביות ולגבש אינדיקטורים סוציו-אקונומיים ואורבניים שיוכלו לשמש למדיניות-פיתוח ולצמצום הפערים בין השכונות.

שיטת המחקר מבוססת על שילוב בין מחקר כמותני למחקר איכותני ועל עבודת-שדה וראיונות-עומק בנוסף על שימוש במאגרי המידע הקיימים ברשויות הממשל, במכוני המחקר ובחברות המספקות שירותים ציבוריים.

היחידה הבסיסית שאליה בחרנו להתייחס היא השכונה. רוב השכונות הערביות במזרח העיר היו כפרים שסופחו לתחום המוניציפאלי לאחר 1967. במשך השנים הן נארגו שתי וערב עם הרצף האורבאני של העיר, אך שמרו על זהותן החברתית הייחודית.¹

דו"ח זה עוסק בשכונת עיסאווייה.

מחקר זה נערך בסיוע קרן פילנתרופית ישראלית. אנו מודים לה על תמיכתה. תודתנו נתונה לדפנה שמר על הכנת המפות, לשלמה ארד על העריכה הלשונית, לאסתי ביהם על עימוד המסמך ולחמוטל אפל שניצחה על תהליך ההבאה לדפוס.

¹ השכונות הערביות במזרח-ירושלים: במרכז – העיר העתיקה (על רובעיה ושכונת באב חוטה), באב אל-סאהרה, ואדי ג'וז, שיחי ג'ראח, אבו-תור הערבית, א-טור (כולל יחידת המשנה א-סוואנה), סילוואן, עיסאווייה; בצפון – שועפאט, בית-חנינא; בדרום – צור באהר (כולל יחידות המשנה אום טובא ואום לייסון), בית צפאפא (כולל יחידת המשנה שרפאת), סואחרה אל-עירבייה, גיבל מוכפר, ראס אל-עמוד והשכונות שנתרו מעבר לגדר הביטחון: כפר עקב ומחנה הפליטים שועפאט.

עיסאווייה (العيساوية)

1. פרופיל כללי והיסטוריה

פרופיל כללי

עיסאווייה הוא כפר מוסלמי השוכן בצפון-מזרח-ירושלים, שהפך מאז 1967 לשכונה ירושלמית ששטחה כ-2,028 דונם ומתגוררים בה כ-16,000 תושבים (לא כולל מהגרים במספר לא ידוע, שהגיעו אליה משכונות שונות מעבר לגדר הביטחון).

מיקום וטופוגרפיה

הכפר עיסאווייה נבנה על המדרונות המזרחיים של הר הצופים. מדרום הוא גובל, כיום, במתחם הר הצופים, הכולל את בית החולים 'הדסה', האוניברסיטה העברית והאקדמיה לאמנות ועיצוב 'בצלאל'.

ממערב הוא גובל עם שכונת הגבעה הצרפתית, מצפון עם שכונת 'צמרת הבריה' וממזרח עם כביש ירושלים—מעלה-אדומים. לאחרונה הוכרז כי מדרום-מערב לשכונה, על מורדות הר הצופים, יוקם פארק לאומי. בגבולות הכפר שוכנים שני בסיסים צבאיים.

מבט לעיסאווייה מכיוון הגבעה הצרפתית

מקור שם השכונה

על פי אחת הסברות הכפר עיסאווייה נקרא על שם המלך עיסא, אחיינו של צלאח א-דין אל איובי אשר שחרר את ירושלים מידי הצלבנים. סברה אחרת נוגעת אף היא לצלאח א-דין וקושרת את עיסאווייה עם עיסא, שהיה מפקד הפלוגות של צלאח א-דין. על-פי מסורת זו ישבו עיסא ועשרה מפקודיו תחת עץ חרוב שצמח בתחומי הכפר ותכננו את כיבוש העיר. לפי המסורת, אמו של עיסא, זאהרה, קבורה במקום.

מסורת אחרת קושרת את הכפר למסעותיו של ישו באזור ומכאן גם בא שמו: השם עיסא הוא ישו בערבית. המסורת מספרת כי כאשר עלו ישו ושליחיו לירושלים, ישבו תחת אותו עץ חרוב. ייתכן שבשל מסורת זו היה גם מיעוט נוצרי בעיסאווייה לאורך מאות שנים.

היסטוריה

בעיסאווייה נסקרו ממצאים ארכיאולוגיים: חרסים, טראסות חקלאיות, בור מים, שרידי מבנים, מערות מגורים ומערות קבורה (אשר נשדדו בתקופות קודמות) שתוארכו לתקופות שונות. הממצאים הקדומים ביותר שנחשפו בתחומי הכפר, מתוארכים לתקופת הברזל השנייה ולתקופות ההלניסטית, הרומית והביזנטית.²

לפי אחת המסורות נבנה הכפר במאה ה-12 ותושביו הם צאצאי כורדים שהיגרו ארצה מעיראק, מסוריה, ובני שבטים מחצי האי ערב.³ מסורת אחרת קובעת כי הכפר הוקם במאה ה-16.

הכפר עיסאווייה מתואר ברשימות מן התקופה העות'מנית (שנות ה-70 של המאה ה-19) כחלק מן הנפה המזרחית (נאחיית אל וואדיה) של מחוז (סנגיק) ירושלים, ככפר קטן על המדרון המזרחי של הר הצופים. בדרום הכפר היה מעיין ותושבי הכפר גידלו חיטה, שעורה, זיתים, עצי פרי וירקות.⁴ בתקופה העות'מנית – תקופת סולימאן המפואר במאה ה-16 – הקדישה רוכסלאנה, אשת הסולטן, את הכנסותיה מן הכפר להקדש שתמך בבית-תמחוי שהקימה בירושלים.

² חדשות הארכאולוגיה, גיליונות אלקטרוניים 117; 119; 121; 122; 124; 125.

³ The Applied Research Institute — Jerusalem with the Spanish agency for International Cooperation for Development 2012. <http://vprofile.arj.org>.

⁴ י., בן-אריה, 'סנגיק ירושלים בשנות השבעים של המאה הייט, קתדרה 36 (תשמ"ה), עמ' 79-81.

בסקר מתועד ראשון משנת 1870 (בן-אריה 1985) נספרו בכפר כ-156 תושבים. במפקד בריטי משנת 1945 נסקרו בכפר כ-720 תושבים מוסלמים וכ-10 תושבים נוצרים.⁵

בנובמבר 1948, כשנקבעו קווי הפסקת האש בין ישראל לירדן, נכללו אזור הר הצופים והכפר עיסאווייה במובלעת ישראלית שהוכרזה שטח מפורז. בשרטוטים שונים של גבולות ישראל-ירדן נכלל הכפר עיסאווייה בשטח ישראל, אך ישראל לא החילה את ריבונותה בכפר והוא נשאר קשור למזרח-ירושלים.⁶ כך התקיים הכפר עיסאווייה על שטח ההפקר בחסות האו"ם, לכאורה בשטח ישראל, אך מבחינה מנהלית הוא היה קשור לירדן. ב-1967 סופח הכפר על רבע מאדמותיו לתחום המוניציפלי של ירושלים והפך לשכונה ירושלמית.

⁵ ר. קרק ומ., אורן-נורדהיים, *ירושלים וסביבותיה – רבעים, שכונות כפרים 1800-1948*, ירושלים, אקדמון, 1995, עמ' 247.

⁶ י. קמחי, 'הגבולות המוניציפליים 1948-1967', בתוך א. רמון (עורך), *ירושלים, עיר בסכך, לקסיקון ירושלים בת זמננו*, מכון ירושלים לחקר ישראל, תשס"ג, 2003, עמ' 159.

2. קרקע ומתאר פיזי

אדמות

בעיסאווייה, כמו בכל מזרח-ירושלים, קשה להוכיח בעלות על קרקע, מאחר שלא התבצע סקר מקצועי ומוסמך למיפוי הבעלות על הקרקעות. על-פי הנוהל התקף די בחתימת שני מוחיתארים כדי שמוסדות התכנון יכירו בבעלות על קרקע. הליך זה פותח, לא אחת, פתח לשחיתות.

המצב בעיסאווייה מורכב עוד יותר: בשנים 1948-1967, כשהירדנים רשמו את הבעלות על כל אדמות הגדה המערבית, לא נעשה הדבר בעיסאווייה, כי הכפר היה אז כאמור בשטח מפורז, תחת חסות האו"ם ואדמותיו לא נרשמו באופן מסודר בטאבו.

רישום קודם בטאבו – על-פי קושאנים מן התקופה העות'מאנית – כמעט שאינו קיים אף הוא, היות שאוכלוסיית הכפר היתה ענייה מאוד והעדיפה לא לשלם מיסים ולא לרשום בעלות על אדמות. לכן מצויים קושאנים מעטים ביותר בידי אנשי הכפר.

הוכחת הבעלות על קרקע מתבצעת בימינו על פי רישום תשלומי המס מן התקופה העות'מאנית, ועל מנת להוכיח בעלות על קרקע כלשהי, משווים בין הרישומים התורכיים לבין תעודות הפטירה של הגברים במשפחה.

אדמות עיסאווייה משתרעות על כ-12,000 דונם: מצפון לכפר עד לכפר ענתא; במזרח לאורך נחל אוג, ובדרום-מערב עד לאדמות הכפר א-טור. אדמות עיסאווייה מחולקות לשבעה גושים טבעיים:

◀ גוש 1: החלק הצפוני – אדמות שהופקעו ב-1968 להקמת השכונות צמרת הבירה והגבעה הצרפתית;

◀ גוש 2: גלעין הכפר והחלק הבנוי של עיסאווייה;

◀ גוש 3: האדמות באזור הר הצופים שהיו טרשיות וקשות לעיבוד – הופקעו ב-1971 להרחבת בית החולים 'הדסה' וחניון האוניברסיטה. שלטונות ישראל הסתמכו על חוק עות'מאני שקבע כי שטח שלא עובד במשך שלוש שנים יחזור לרשות המדינה. כך הועברו אדמות אלו לרשות מנהל מקרקעי ישראל;

◀ גוש 4: חלקה המזרחי של עיסאווייה – אדמות חקלאיות שגבלו בכפר זעיים, הופקעו גם הן ועליהן ניצבת כיום 'מצודת אדומים' שמונעת מתושבי עיסאווייה לעבור לשטחיהם החקלאיים ולעבדם;

◀ גושים 5, 6, 7: הנמשכים מזרחה – שימשו לחקלאות ומרעה ותושבי הכפר גידלו בהם חיטה, שעורה ועדשים. לאחר הקציר היו מגיעים אליהן בדואים שעדריהם ניזונו מן השלף. גם אדמות אלו הופקעו בסוף שנות ה-90, הוכללו בתכנית המתאר של מעלה-אדומים ועליהן הוקם חלק מאזור התעשייה 'מישור אדומים'. על אדמות עיסאווייה עובר גם כביש מספר 1 (מעלה-אדומים–ירושלים).

מתוך 12,000 הדונם, שהיו בחזקת הכפר לפני 1967, נותרו כיום כ-2,800-3,000 דונם המצויים בשטח השיפוט של ירושלים.⁷

כשהוכרזו ההפקעות הגדולות של אדמות הכפר, התאחדו תושביו למאבק ציבורי משותף. ההתנגדות הציבורית להפקעות התגבשה בשנת 2002, עם הפקעת האזור המזרחי, עליו נבנתה 'מצודת אדומים' (מבנה של משטרת ישראל), ובשנת 2006 – עם הפקעות שטחים נוספים במזרח, לצורך יצירת שטח E1 שנועד להרחבת מעלה-אדומים.

שכונות-משנה

הכפר מחולק למספר שכונות-משנה שנקראות, לרוב, על שם החמולה שהקימה אותן וישבה בהן:

◀ שכונת עליאן: בכניסה המערבית לכפר, שבתחומה נמצא הרחוב המזרחי הראשי של הכפר;

◀ שכונת אל דהרה: המכונה 'הגבעה', היא השכונה הגבוהה והצפונית ביותר, הפונה אל הגבעה הצרפתית וצמרת הבירה;

◀ שכונת מוחייסן: נמצאת בכניסה לשכונת אל דהרה והיא השכונה המקורית של משפחת מוחייסן;

◀ שכונת דרוויש, שכונת מוחייסן (שכונה נוספת של משפחת דרוויש) ושכונת ע'ארייב (אבו-חומוס): צמודות זו לזו ושוכנות לרגלי הר הצופים;

◀ שכונת אבו-ריאלה: נושקת לכביש מעלה-אדומים ונקראת במשטרה ובעירייה 'צוקי עיסאווייה'. השכונה מאופיינת בכך שמתגוררים בה זרים רבים שהיגרו לשכונה, לרוב מעברה השני של גדר ההפרדה, וקנו או שכרו בה דירות. השכונה אלימה;

◀ שכונת עובייד: סמוכה לכניסה המזרחית לכפר;

⁷ תודתנו למר האני עיסאווי על עזרתו הרבה בכתיבת דו"ח זה.

- ◀ השכונה 'המזרחית': שכונת אל-מדראס (שכונת בתי הספר): בה גרה בעיקר משפחת מחמוד. היא משתרעת לאורך כביש אל-בוסתן, שלאורכו ניצבים מספר בתי-ספר;
- ◀ השכונה 'המערבית': בה ישבו, במקור, בני משפחת מחמוד. כיום היא שכונה מעורבת יותר;
- ◀ שכונת הבוסתן: בכניסה המזרחית לעיסאווייה, בה מתגוררות משפחות מחמולות שונות;
- ◀ מרכז הכפר: בתי המגורים הסובבים את 'מסגד ה-40';
- ◀ שכונת א-טור: בה גרים בעיקר בני משפחות אבו-ריאלה ודירבאס.

אתרי עתיקות ומורשת

בשולי הכפר נמצא 'חירובת אל-עשרה', כלומר: חרוב העשרה. עץ זה נקשר למסורת לפיה ישב עיסא, מפקד בצבא צלאח א-דין, עם תשעה מפקודיו תחת עץ זה ותכנן את כיבוש העיר, אשר לבסוף נכנעה להם ללא קרב. עץ זה היה מקודש לבני המקום ונחשב מקור ברכה ומזל. עד היום מגיעים אליו מוסלמים שמדליקים לידו נרות וקושרים אליו פיסות בד בתקווה לפיריון ולפרנסה. בספר 'ההיסטוריה של ירושלים וחברון' נזכר כי על הר הזיתים עומד עץ קדוש אשר נשמר מאות שנים ובקרבתו מסגד קטן. הספר מספר כי למרגלות המסגד שוכנת מערת שדים.⁸

מסורת עתיקת-יומין מספרת על 'מסגד ה-40' שהוא המסגד הגדול והחשוב בכפר. המסורת מספרת כי היו שנים בהן לא גדל מספר תושבי הכפר מעל ל-40 נפש ועל כל תינוק שנולד נפטר אחד הזקנים והאוכלוסייה לא גדלה. יום אחד הגיע לכפר שייח' והסביר לתושבים כי עליהם להתחזק באמונתם ולבנות מסגד. ואכן, לאחר שנבנה המסגד, גדלה אוכלוסיית הכפר.⁹

⁸ מוג'יר אל-דין אל-חנבלי, אל-אנס אל-גליל בתאריחי אל-קדס ואל-חיליל (עמאן, אל-מחתסב, 1984).
⁹ תודנו למוחיתאר הכפר, דרוויש דרוויש, על עזרתו הרבה.

3. אוכלוסייה וחברה

גודל האוכלוסייה ומבנה הגילים

מנתוני עיריית ירושלים (אוקטובר 2015) עולה כי בעיסאווייה מתגוררים כ-16,035 תושבים על-פי התפלגות הגילאים הבאה:¹⁰

גיל	מספר	אחוז
0-6	2,917	18
7-12	2,547	16
13-18	2,411	15
19-21	975	6
22-40	4,205	26
41-60	2,352	15
61-74	494	3
75+	134	1
סה"כ	16,035	100

נתוני העירייה מתבססים על כל מגע בין תושבי הכפר לבין העירייה (טיפול ב'טיפת חלב', תשלום ארנונה, רישום לבית-ספר וכיו"ב) ומאומתים במשרד הפנים.

גידול אוכלוסיית עיסאווייה נובע מריבוי טבעי ומהגירה מן הצד הפלסטיני של גדר ההפרדה. הגדר גרמה לנהירת תושבים פלסטינים לעיסאווייה, מאחר שהעדיפו להיכלל בשטח ישראל, בו יש גישה – אף אם מוגבלת – למקורות פרנסה. עיסאווייה מושכת אוכלוסייה מעוטת-יכולת ודלת-אמצעים בזכות מחירי הבתים ומחירי השכירות הזולים הנהוגים בה. כניסה זו של תושבים מן הגדה המערבית הביאה לציפוף ולפגיעה במרקם החברתי של הכפר. על-פי הערכות של עמותת 'במקום' יחיו בכפר בשנת 2020 כ-21,000 נפש.

¹⁰ תודה ללואיס גולדברג, מנהל מחלקת מחקר ופיתוח, אגף חברה, עיריית ירושלים, 2015.

דיוור

על-פי נתוני העירייה היו בעיסאווייה בשנת 2015 כ-1,840 דירות.¹¹

סה"כ דירות בשכונה	+140	140-101	100-81	80-61	60-41	40-0	שטח הדירה במ"ר
1,840	16	235	418	444	498	239	מספר הדירות
100	1	13	23	24	27	13	אחוז הדירות

על פי הנתונים שבטבלה, גודלה הממוצע של דירה בשכונה הוא 71 מ"ר, וזאת לעומת הממוצע הכלל-ירושלמי של 81 מ"ר לדירה.

השכלה

על פי מדגם שנערך במסגרת תכנית אב לתחבורה 2010-2011 חיים בעיסאווייה כ-905 בני 15 ומעלה בעלי תואר ראשון. 415 מבעלי תואר זה הם גברים ו-490 הן נשים. כמו כן יש בכפר כ-188 בעלי תואר שני, מתוכם 115 גברים ו-72 נשים. מכאן ששיעור הנשים הלומדות לימודים גבוהים גבוה מזה של גברים ועומד על 60% לעומת 40% בקרב הגברים. מסקר זה עולה גם כי רק 25% מן הגברים ו-22% מן הנשים בכפר סיימו בית-ספר תיכון ומחזיקים בתעודת גמר. מדובר, כנראה, בעיקר במבוגרים.¹²

¹¹ נתונים: לואיס גולדברג, מנהל מחלקת מחקר ופיתוח, אגף חברה, עיריית ירושלים, 2015.
¹² הסקר בוצע ב-11-2010 על ידי צוות תכנית אב לתחבורה ונסקרו בו כ-1,300 משפחות במזרח-ירושלים. הסקר נערך בערבית. הנתונים שנאספו אומתו מול נתוני מפקד 2008 של הלמ"ס. זהו ככל הנראה המדגם המייצג ביותר שבוצע במזרח י-ם.

מבנה חברתי

בעיסאווייה יש כ-12 חמולות. בעבר מנו חלקן משפחה אחת שגדלה והתפצלה לאורך הדורות. כיום יש בכל חמולה חלוקה פנימית לתת-חמולות.

להלן שמות החמולות הוותיקות שיצרו את הגרעין ההיסטורי של הכפר:

- ◀ דרוויש: חמולה קטנה ששורשיה בכורדיסטן;
- ◀ עליאן: חמולה קטנה ששורשיה בעיראק;
- ◀ אבו חומוס (ע'ארייב): חמולה קטנה ששורשיה בסוריה;

חמולת-אם גדולה שממנה התפצלו תת-חמולות:

- ◀ מוסטפה: חמולת הגרעין שממנה התפצלו חמולות נוספות בתקופות מאוחרות יותר. מקורה באזור נצרת, אך היא הגיעה לכפר בתקופה מוקדמת ביותר. לאורך השנים ובשנות שלטון המנדט הבריטי, התמנה מוח'יתאר הכפר מקרב בני חמולה זו;

מחמולת מוסטפה הנצרתית התפצלו:

- ◀ אבו ריאלה, הנקראת גם 'חמולת נאסר';
- ◀ דארי;
- ◀ דריבאס;
- ◀ מחייסן;
- ◀ מחמוד;
- ◀ חמדאן: חמולה חדשה יחסית שהתפתחה ב-50 השנים האחרונות;
- ◀ עובייד: החמולה הגדולה ביותר בכפר, למרות שאינה נכללת בגרעין המקורי של הכפר, אלא הגיעה בתקופה מאוחרת יותר ממזרח הירדן ומשכונת עובידייה שבבית-לחם, אותה נאלצו לעזוב עקב סכסוך משפחות. היא הגדולה ביותר במספר הנפשות, אך הקטנה ביותר בבעלות על קרקעות;
- ◀ חסאן: שנקראת גם 'חמולת עוואד': ראש החמולה הגיע לכפר כפועל בתחילת המאה ה-20, נשא אישה מבנות הכפר ומנישואין אלה צמחה החמולה.

מנהיגות ואישים בולטים

בתקופת המנדט הבריטי שלטה בכפר מועצה משותפת לכל החמולות ובראשה עמד אחמד עלי עיסאווי ממשפחת מוסטפה. מוחיתאר הכפר הרשמי היה בן משפחתו, מוחמד עלי עיסאווי.¹³

ב-1964 עבר תפקיד המוחיתאר לידי חמולת עובייד ונמסר למחמוד צאלח עובייד. כיום, מוחיתאר הכפר הרשמי הוא בנו, מחמוד מוחמד עובייד, אך במקביל, ובאופן ספונטני, התמנה מוחיתאר נוסף בשם דרוויש דרוויש, המקובל על אנשי הכפר. לאורך השנים התחלפו נציגי החמולות במועצה, אך נשאר ייצוג לחמולות השונות.

ב-1983 הוקם ועד לגישור בין תושבי הכפר לבין העירייה ובו שבעה חברים בני חמולות שונות וכן המוחיתאר מחמוד צאלח עובייד.¹⁴ ב-1998 הוקם ועד נוסף ובו המוחיתאר מחמוד מוחמד עובייד וכן דרוויש דרוויש, שהפך למוחיתאר הלא-רשמי של הכפר.¹⁵ דרוויש דרוויש, שצמח כמנהיג טבעי של הכפר, הפך לנציג של תושבי עיסאווייה מול גורמי הממשל הארצי והעירוני וכן בפורומים פלסטיניים מקומיים ואזוריים. הוא מקובל בכפר כגורם מפשר ומגשר בסכסוכים פנימיים.

צורת ההתארגנות החברתית בחמולות, שבראשן מוחיתאר, אופיינית לצורת החיים המסורתית, בה הודגשה חשיבות הגרעין המשפחתי שסביבו מתפתחת משפחה וכן התלות החברתית והכלכלית של בני המשפחה אלה באלה. כיום השתנו היחסים החברתיים והכלכליים והעצמאות הכלכלית משתקפת בחיי היום-יום ובחיי החברה בכפר. חשיבותה של החמולה נשחקה וירדה גם חשיבותו של המוחיתאר. כיום נפגשים כלל נכבדי הכפר בעת הצורך ומכריעים בסוגיות שעל הפרק.

בעבר הרחוק שמרה כל חמולה על ייחודה והתגוררה באזור ברור ותחום. אחרי 1973 החל פיזור וערבוב של חמולות מחמת מיצוי פוטנציאל הבנייה שנותר בתחומי הכפר הבנוי ותחילת הבנייה בשטחים פתוחים. האדמות החקלאיות הפכו, בחלקן, לשכונות מגורים וכך התרחקו הצעירים מבסיס החמולה. כיום קיימים בכפר נישואים בין בני-זוג

¹³ המועצה הראשונה כללה את: אחמד עלי עיסאווי, עבד לאטיף דרוויש, חודייר עליאן, מוחמד אחמד גראיב אבו חומוס, חמדאן מחמוד, מחמוד מוסא עובייד, עיסא עוייס דירבאס, מוחמד מוסטפה חמדאן, מוניר חסאן, ואחמד אסד דארי.

¹⁴ חברי המועצה: מחמוד צאלח עובייד, מוניר סאן, עטא עליאן, ריבחי דארי, דרוויש דרוויש, מוחמד עלי מחמוד סעיד מוסטפה.

¹⁵ חברי הוועד: מחמוד מוחמד עובייד, דרוויש דרוויש, ריבחי דארי, שעבאן עובייד, דאוד עטייה, יחיא דירבאס, ריאד חמדאן, חליל ראייה אבו חומוס ומוניר חסאן.

מחמולות שונות – דבר שלא היה נהוג בעבר, כאשר היו משיאים נערות לגברים מאותה חמולה.

מפגש נציגי החמולות בהנהגת דרוויש בחצר ביתו, במחאה על הכבדת נוכחות המשטרה בכפר, אוגוסט 2015 (באדיבות דרוויש דרוויש)

השייכות הפוליטית בכפר מסועפת ומקושרת לכל הפלגים הפלסטיניים. אין בעיסאווייה שייכות פוליטית אחת, מאוחדת ומייצגת. המפלגות בכפר הן:

- ◀ החזית הדמוקרטית – הדומיננטית;
- ◀ החזית העממית;
- ◀ פתח;
- ◀ חמאס: הזרם האסלאמי – החלש ביותר.

אישים בולטים בתולדות הכפר:

אחמד עלי עיסאווי: שייצג את עיסאווייה מול שלטונות המנדט ובהתארגנויות פלסטיניות מקומיות ואזוריות;

מוניר חסאן: מנהל בית הספר הראשון בעיסאווייה בתקופת השלטון הירדני;

שייח' צלאח מוסטפה: האימאם והמואזין הראשון של מסגד ה-40;

חאג' עלי אחמד דרוויש: מואזין הכפר;

סאמר עיסאווי: גיבור פוליטי מודרני שהתפרסם בשביתת הרעב שערך במשך כשמונה חודשים במחאה על מעצרו המנהלי. בשנת 2002 נידון עיסאווי ל-26 שנות מאסר בגין מעורבותו בחזית הדמוקרטית. הוא הורשע בבית משפט צבאי והואשם בחברות בארגון טרור, באחזקת אמצעי לחימה, בסחר בציוד מלחמתי, באימונים צבאיים ובניסיונות

התנקשות וחבלה. הוא שוחרר מן הכלא בישראל בעסקת שליט ב-2011, וביוני 2012 נעצר שוב כי הפר את תנאי שחרורו. ב-1 באוגוסט 2012 פתח עיסאווי בשביתת רעב שנמשכה 210 ימים לסירוגין. ב-23.12.2013 הוא שוחרר מכלאו.¹⁶

כרזה שהונפה בעיסאווייה עם שחרורו של סאמר עיסאווי ב-2013

בכפר אין כיום מנהיגים דתיים בולטים. אנשי הדת, השייחיים והאימאמים עובדים במסגדים ומקבלים את שכרם מן הווקף. ישנם בכפר כמה מטיפים, אך השפעתם מוגבלת ביותר.

¹⁶ <http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.1989881>
<http://www.haaretz.co.il/news/politics/1.2197831>

4. מוסדות ומנהל קהילתי

המנהל הקהילתי

בעיסאווייה פועלת שלוחה של מנהל קהילתי בית חנינא, אותו מנהל חוסאם וותד – ערבי ישראלי.

את שלוחת עיסאווייה מנהלת רבאב זהרה, ויו"ר ועד המנהל הקהילתי הוא דרוויש דרוויש.

כיום יש למנהל הקהילתי מבנה קטן שאינו יכול להכיל את פעילויות התושבים ויש צורך להרחיבו או לאתר מבנה גדול יותר לפעילותו.

המנהל הקהילתי מעסיק חמישה עובדים:

- ◀ רבאב זהרה: מנהלת המנהל הקהילתי, מועסקת במשרה מלאה;
- ◀ סהיר שריף: עוסקת בתחום תרבות ומועסקת בחצי משרה;
- ◀ מאהר ראם: תחום נוער. מועסקת בחצי משרה;
- ◀ אמג'ד עבדי: עובד קהילתי. מועסק בחצי משרה;
- ◀ אלהאם חמדאן: תחום הקשישים. מועסקת כשמונה שעות שבועיות.

תקציב המנהל מצומצם ומאפשר פעילויות מועטות והעסקה מוגבלת של עובדים. המנהל הקהילתי משרת כ-50-60 בני-נוער בלבד. הוא מקדם נושאים פיזיים וחברתיים ומקשר בין העירייה לבין התושבים.

בהיבט הפיזי קודמו לאורך השנים ריבודי כבישים ופתרונות ניקוז, ביוב ותברואה. בהיבטים החברתיים מתקיימת במנהל הקהילתי פעילות חברתית מעטה יחסית.

מאז 2013 השקיעה העירייה באמצעות המחלקה לנוער מזרח-ירושלים במנהל תרבות, חברה, ספורט ופנאי, כ-155,814 ש"ח בממוצע. התקציב גדל מדי שנה.

הפעילויות שהעירייה מממנת בעיסאווייה כוללות, בין היתר, העסקת רכז נוער במנהל הקהילתי, מימון פעילויות חברתיות ותרבותיות לבני הנוער, הפעלת מועדון קשישים והפעלת קייטנות לילדי הכפר.¹⁷

¹⁷ הנתונים באדיבות אוסאמה גנאים, מנהל מחלקת הנוער במזרח-ירושלים, מנהל תרבות, חברה, ספורט ופנאי, עיריית ירושלים, 2016.

תקציבי התכנית הממשלתית לצמצום פערים לשנים 2014-2015, מאפשרים פתיחת חוגים נוספים במנהל הקהילתי.

יש לציין כי המנהל הקהילתי אינו זוכה ללגיטימציה בשכונה ואין לו תמיכה ציבורית רחבה – עובדה שמעקרת את כוחו ומונעת את הרחבת פעילותו ואת תחומי השפעתו. למרות הביקורת מחוץ למנהיגות הקיימת לא קם ועד חלופי שיהיה חזק מספיק להוביל את המנהל הקהילתי ולקדם את השכונה.

המרכז הקהילתי הוצת פעמיים: בשנת 2013 ובשנת 2014. ייתכן שההצתות מסמנות התנגדות לשיתוף הפעולה של המנהל עם העירייה המייצגת את השלטון הציוני וייתכן כי הרקע היה סכסוך חמולתי פנים-שכונתי עם הנהלת המנהל.

מוסדות וארגונים

בכפר קיימת עמותה לפיתוח וקידום עיסאווייה, שפועלת למען הכפר במישור הקהילתי-חברתי מול העירייה בדרישה לתשומות ולתקציבים עירוניים.

5. בנייה ותשתיות

תכנון ובנייה

לעיסאווייה קיימת תכנית בניין עיר (תבי"ע) משנת 1991, שמספרה 2316. היות שהתבי"ע ישנה, אין התאמה בין ייעודי הקרקע המאושרים לבין המצב השורר בפועל: לכפר מאושרים אחוזי-בנייה נמוכים, שאינם עונים על צרכי האוכלוסייה הגדלה והולכת. לצד זאת יש בתים שנבנו מחוץ לתחומי התכנית, בתים שנבנו על שטחים ירוקים – המוגדרים נוף פתוח – ובתים שנבנו על שטחים 'חומים', המיועדים למבני ציבור. בתים אלה אינם חוקיים ונועדו להריסה.

עיסאווייה אינה נכללת כיום בתחומי תכנית-בניין-עיר כלשהי. בהיעדר תכניות ומשאבים למזרח ירושלים, נוצר חוסר בתשתיות ומצב התשתיות הקיימות מידרדר. לפיכך לא ניתן מענה למצוקות ולצרכים הפיזיים של תושבי השכונה. בעיסאווייה יש מחסור במרכז מסחר ושירותים, בשירותי בריאות, בשטחי ציבור, בשטחים פתוחים ובפתרונות תחבורתיים-תנועתיים מסודרים.

ב-1991 אושרה לעיסאווייה תכנית-מתאר מקומית מס' 2316 המתייחסת לשטח של כ-666 דונם. עוד בטרם אישורה מיצתה תכנית זו את פוטנציאל הבנייה בכפר והפכה לא רלוונטית, מאחר שאינה עונה על הצרכים הבסיסיים ולא מאפשרת פיתוח. אי-התאמה זו מובילה, בין השאר, להגבלת התפתחות היישוב, לחריגות בנייה ולאיום מתמיד של הריסת בתים. בעקבות כך אין גם הקדרה של שטחים ירוקים בכפר ויש רק מעט שטחים למבני ציבור, מוסדות חינוך ומרכזי מסחר.

בשנת 2004 החלה עמותת 'במקום', במימון קרן שרה קמינקר, ב'פרויקט עיסאווייה' שמטרתו הכנת תכנית-מתאר חדשה לכפר. הפרוגרמה שהציעה עמותת 'במקום' מפרטת את היעדים הבאים:

- ◀ שטחי מגורים: השטח הדרוש לתוספת מגורים הוא כ-350 דונם. הצפיפות הממוצעת בשטחי הפיתוח החדשים תנוע בין 8 ל-10 יח"ד לדונם;
- ◀ מבני-ציבור: השטח הדרוש לתוספת עבור מבני-ציבור ותרבות הוא כ-105 דונם;
- ◀ שטחים פתוחים: השטח הדרוש לשטחים ציבוריים פתוחים הוא כ-104 דונם (על פי הנחיות עיריית ירושלים – כ-5 מ"ר לנפש);
- ◀ מסחר ותעסוקה: השטח הדרוש למסחר ותעסוקה – כ-20 דונם;

◀ דרכים: השטח הדרוש לשיפור מערכת הדרכים הקיימת ודרכים חדשות – כ-150 דונם;

◀ תכנית המתאר החדשה לכפר תכלול בניוי בגבולות הגן הלאומי 'מורדות הר הצופים'¹⁸;

ב-2010 הודיעה עיריית ירושלים שאינה מקבלת את תכנית 'במקום' ובכוונתה להציע תכנית חלופית. התכנית נדחתה בעיקר בגין ויכוח על 'הקו הכחול' – דהיינו, מפאת דרישת העירייה להוציא מן השטח המתוכנן את אזור 'הגן הלאומי מורדות הר הצופים' ואת השטח המיועד למטמנת האשפה בנחל אוג, וכן בשל מחלוקת על אחוזי הבנייה. כלומר: ההחלטה לדחות את התכנית נבעה לא מעט משיקולים מדיניים.

הפערים בין תכנית 2136 לבין המצב בשטח:

◀ שטחים ציבוריים פתוחים: בהיעדר אכיפה יש בנייה מאסיבית על שטחים ציבוריים פתוחים וקיימת אי-התאמה בין ייעודי הקרקע לבין הבנייה בפועל;

◀ שטחים שלא נקבע להם ייעוד: ישנם שטחים שתכנית 2316 לא קבעה להם ייעוד. בהיעדר תכנית מוסדרת, נבנו עליהם בתי מגורים ואזורי שירות לשימושים מגוונים שאינם חוקיים ויוצרים מפגעים סביבתיים;

◀ שטחים לטובת הציבור: מאחר שלא אושרה תכנית-מתאר לכפר, נבנים בנייני מגורים בשטחים שהוגדרו בתכנית 2316 כמיועדים לטובת הציבור. כך הולך וגדל המחסור, שקיים מלכתחילה, בשטחים לצורכי ציבור;

◀ אחוזי-בנייה נמוכים: תכנית 2316 מאפשרת אחוזי-בנייה נמוכים ביותר. התכנית מאפשרת בנייה בגובה קומה אחת ברוב השטח, מלבד שטח מצומצם ביותר המוגדר גלעין הכפר, בו היא מאפשרת בנייה של שלוש קומות. הגבלת הגובה נובעת מן הקרבה לבסיס צבאי עם אנטנות. בעת הכנת התכנית הגביל הצבא את גובה הבנייה ברדיוס גדול סביב האנטנות. למרות השינויים שחלו מאז באופי השימוש במתקן הצבאי, לא שונתה מגבלת הבנייה לגובה, דבר שיכול להקל על צפיפות הדיור. יצוין כי בפועל נבנו בכפר בניינים גבוהים בלי להתחשב במגבלה זו וללא רישיון;

◀ מספר תושבי הכפר אינו ידוע, מאחר שנכנסו לגור בו תושבים רבים מן הכפרים שמעבר לגדר הביטחון. לכן כל תכנית הנוגעת לתשתיות, חינוך וקהילה אינה

¹⁸ תכנית-מתאר לעיסאווייה, פרוגרמה שכונתית כוללת. עמותת 'במקום', ערן מבל ארכיטקטורה ובינוי ערים בע"מ, נובמבר 2004.

מתייחסת למספר הממשי של התושבים ולצורכיהם הריאליים. מכאן שאין כיום תכנית שיכולה למלא את צורכי הציבור כהווייתם;

◀ תשתיות התברואה והכבישים אינן עומדות בעומס צפיפות האוכלוסייה והבנייה.

כאמור, תכנית 'במקום' נדחתה, בעיקר, בשל ויכוח על 'הקו הכחול' – דרישת העירייה להוציא מן השטח המתוכנן את אזור 'הגן הלאומי מורדות הר הצופים' ואת השטח המיועד למטמנת נחל אוג, וכן בשל מחלוקת על אחוזי הבנייה – החלטה שנבעה משיקולים מדיניים.

מאחר שתכנית 2316 לא עודכנה מאז שנת 1991 ותכנית 11500 של 'במקום' לא התקבלה, נוצרו פערים גדולים בשטח.

צפיפות האוכלוסין בעיסאווייה גבוהה ומגיעה ל-20 נפש לדונם ברוטו.¹⁹ מספר התושבים בכפר גדל הן כתוצאה מריבוי טבעי והן מהגירת תושבים מן השטחים שמחוץ לגדר ההפרדה, מבלי שניתן מענה תשתיתי הולם לגידול זה. לפיכך גדל החסר בתשתיות תומכות: אזורי מסחר, חינוך, מבני-ציבור שונים ופארקים. גם תשתיות הכבישים אינן מספקות והחמור מכול – הרחבת הבינוי מוגבלת.

הגבלת הבינוי עומדת בסתירה ישירה לגידול באוכלוסיית הכפר. תושבי הכפר אינם יכולים למצוא פתרונות דיור בשכונות יהודיות או בשכונות מעורבות. יתר על כן, גם הניידות בתוך שכונות מזרח-ירושלים מוגבלת ביותר. מחמת המאפיין הסוציו-אקונומי הנמוך מאוד, רוב תושבי הכפר אינם יכולים לקנות קרקעות בשכונות ערביות אחרות, ולכן מתבצעת על ידי בני הכפר בנייה מאסיבית ללא היתר ובניגוד לתב"ע.

בנייה רוויה זו יוצרת בעיות בשני מישורים עיקריים:

◀ במישור התכנוני: מאחר שאין שינוי בתב"ע, התושבים בונים ללא היתר וסופגים קנסות כבדים. תהליך ענישה זה מסתיים בהוצאת צווי הריסה, שבחלקם מתממשים;

◀ הבנייה המאסיבית גורמת לציפוף האוכלוסייה ומחריפה את בעיית העומס על התשתיות. בנייה שאינה מאושרת מוסיפה עוד תושבים על אותו שטח ומחריפה את המחסור הקיים מלכתחילה במענה לצורכי הציבור בהיבטים של רווחה, קהילה, חינוך, מסחר ושטחים ציבוריים פתוחים (שצ"פ).

¹⁹ דו"ח המשנה למנכ"ל והממונה על התעסוקה, משרד הכלכלה, 2015.

עם הזמן, המצב הולך ומחריף ומדרדר את איכות החיים בכפר. אוכלוסייה חזקה שיכלה לקדם את השכונה, כמו ערביי ישראל המגיעים לירושלים לצורכי השכלה ופרנסה, מעדיפה שלא להתגורר בעיסאווייה.

תכנית בהתהוות:

שכונת עיסאווייה עומדת, כיום, לפני הכנת תכנית-מתאר כוללת, וזאת בניגוד לשאר השכונות במזרח-ירושלים, שפיתוחן נעשה על פי תכנית-אב. בשנת 2014 קבעה העירייה את 'הקו הכחול' לתכנית המתאר העתידית של השכונה. התכנית הגדירה את גבול התכנון בהתאם לגבולות שכונת הגבעה הצרפתית, 'הגן הלאומי מורדות הר הצופים' וכביש מעלה-אדומים. גבולו הדרומי של 'הקו הכחול' כפוף להחלטת הוועדה המחוזית בנוגע לגבולו הצפוני של הגן הלאומי והוא יכול להשתנות בהתאם. העירייה הטילה על אדריכל להכין תכנית-מתאר לשכונה, בציפייה שיסיים את עבודתו בתוך כשנה וחצי. תכנית זו אמורה, בין היתר, להכשיר, בדיעבד, בנייה ללא היתר. נציגי השכונה ביקשו מהעירייה כי במהלך הכנת תכנית המתאר לא יוטלו קנסות על בנייה בלתי-חוקית.

גבולות תכנית המתאר לעיסאווייה

עקב התנגדותם המתמשכת של התושבים לתכנית הגן הלאומי ולגבולות תכנית המתאר, צומצם גבול הגן הלאומי במענה לצורכי שכונת עיסאווייה, בוטלה הפקעת 85 דונם לטובת הגן והוחלט שייבנו עליהם מבני-ציבור וחינוך לרווחת תושבי השכונה. כאמור, ההחלטה על הגבולות הסופיים של הגן הלאומי תתקבל בוועדה המחוזית לתכנון ובנייה ולפיה ייקבע הגבול הדרומי של תכנית המתאר לשכונה. הגבול הצפון-מערבי של השכונה נקבע כבר בתכנית-מתאר 2000.

מים

חברת 'הגיחון' מספקת מים לעיסאווייה מאז 1965 וכל הבתים מחוברים למערכת המים העירונית. בעבר היו בעיות באספקת המים, בעיקר לבתים שנבנו ללא היתר, ולכן התחברו בתים רבים למערכת המים באופן לא חוקי. המנהל הקהילתי הגיע להסדר עם חברת 'הגיחון' על הרחבת תשתית המים גם לאותם בתים שנבנו ללא היתר. פתרון זה הביא לחיבורם של כלל הבתים בעיסאווייה למים והביא לצמצום ממדי גניבת המים, אף כי לא מנע את התופעה לחלוטין.

ביוב

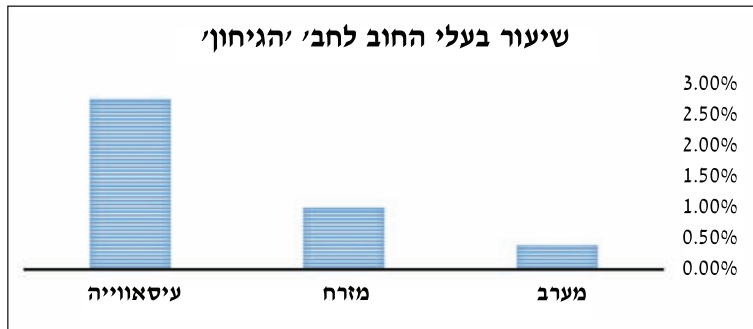
בעיסאווייה 14 ק"מ של צנרת ביוב אשר הונחה ב-1990. ב-95% מן הבתים יש מערכת לסילוק שפכים.

עד סוף שנות ה-80 היו בעיסאווייה בורות ספיגה שאותם היו מרוקנים עם בוא הגשמים וכך נשטף הביוב עם הגשם ברחובות.

בסוף שנות ה-80 התבצע פרויקט משותף לעירייה ולתושבים להסדרת רשת הביוב: העירייה סיפקה את החומרים הנדרשים, התושבים שילמו את שכר הקבלן וכל הבתים חוברו למערכת הביוב.

כיום, עם גידול האוכלוסייה, מערכת הביוב אינה עונה על הצרכים.

היחסים בין הכפר לבין חברת 'הגיחון' – חברת המים העירונית – מעידים על הקשר הרופף בין תושביו לבין הרשות המוניציפלית. בעוד ששיעור בעלי החוב לחברת 'הגיחון' במערב העיר עומד על כ-0.39% – במזרח העיר הוא מגיע ל-1.01% ובעיסאווייה הוא מגיע ל-2.78% (ראו איור בעמוד הבא).

כבישים ומדרכות

בהיעדר תכניות והקצאת משאבים למזרח העיר, נוצר חוסר בתשתיות דרכים. הזנחה זו גורמת למחסור בכבישים סלולים, בכבישים מרובדים ובריבוי דרכי עפר. המחסור בהפניית משאבים לכפר, המחסור בתכנית-אב שתתאים למאפייני האוכלוסייה והבנייה הבלתי-חוקית, כפועל יוצא ממנה, גרמו לפלישה לשטחים שעליהם אמורים להיסלל כבישים. שילוב זה מנע הקמת מערכת מדרכות מסודרת ומערכת תאורה ראויה. בהיעדר מדרכות ומעברי-חצייה מוסדרים, הפכו הדרכים, בו-זמנית, לנתיב משולב לכלי רכב קלים וכבדים ולהולכי-רגל.

הכבישים צרים וחד-מסלוליים והעומסים עליהם כבדים ביותר. עד סוף שנת 2016 ירובדו כל הכבישים בכפר.

רחוב בשכונת אבו-ריאלה: ללא כביש אספלט, ללא מדרכות, ללא מעקות וללא תאורה

רח' אל חראיק בשכונה

רח' אחמד עלי – הרחוב הראשי בעיסאווייה

ניקוז

שכונות הכפר מוצפות מדי חורף. מערכת הניקוז אינה מספקת ולא מונעת הצפות. יתר על כן, רשת הניקוז של קמפוס האוניברסיטה העברית בהר הצופים מתחברת למערכת הניקוז של עיסאווייה ונוצר עומס רב על המערכת, החלשה מלכתחילה.

חשמל

שכונת עיסאווייה מחוברת מאז שנת 1969 לרשת החשמל המזרח-ירושלמית. חברת החשמל הפלסטינית מחויבת לסטנדרטים הישראליים על מנת לקבל אישור הפעלה בעיסאווייה, הנמצאת בשטח ישראל.

מאחר שמדובר בחברה פלסטינית, בעלי בתים שנבנו ללא היתר יכולים להתחבר אל הרשת וכך מחוברים כל הבתים בעיסאווייה לרשת החשמל ללא יוצא מן הכלל.

תקשורת ודואר

כל הבתים בעיסאווייה מחוברים, כנראה, לרשת התקשורת הישראלית 'בזק', שמספקת בלעדית שירותי אינטרנט בכפר.

בכפר נבנה חדר לחלוקת דואר ובו 1,050 תאים, אך הוא פתוח לפרקי זמן קצובים ואינו מאפשר שליחת דברי דואר.

רשויות המדינה נמנעות מלספק שירות לכפר, מחשש לאלמוות מצד תושביו. לדברי המוח'יתאר דרוויש, הדבר נובע מכך שהתושבים רואים בכל אדם זר כמי שבא לפקח על בנייה ללא היתר.

גנים ציבוריים

בעיסאווייה לא קיימת, כיום, אפילו גינה ציבורית אחת. בשנת 1998 הוקמה בכניסה לכפר גינה ציבורית ולצדה נבנו גם מגרש כדורסל וקט-רגל, אך הם הוצתו יחד עם מתקני הגינה, ובעל הקרקע הפך את השטח למחסן לחומרי בנייה.

המחסור במתחמים ירוקים ובמתקני משחקים מוסיף לתחושת הקיפוח הקשה שתושבי עיסאווייה חשים כלפי העירייה. יתר על כן: מאחר שאין בכפר גן משחקים לילדים – ילדים ובני נוער מעיסאווייה עולים לשכונת הגבעה הצרפתית ומשתמשים

במתקנים הקיימים שם. הדבר יוצר חיכוך שלילי בין האוכלוסיות הערבית והיהודית ומסתיים לעתים באלימות.

הקמת גינות חדשות בעיסאווייה מתעכבת זה שנים בשל מחסור חמור בשטחים ציבוריים במרחב הכפרי, עובדה הגורמת לשימוש בקרקע פרטית. בשנים 2014-2015 אותרו מספר שטחים פוטנציאליים לבניית גני-משחקים, אך התהליך לא הבשיל לכדי חתימה על חוזה שכירות בין בעלי הקרקע לבין העירייה, וזאת מפאת לחץ כלכלי, חברתי ופוליטי שהופעל על הבעלים.

מתקני ספורט

בכפר הוקם מגרש כדורגל בסיוע 'מרכז פרס לשלום'. כמו כן קיים בעיסאווייה מועדון כדורגל שמשתתף בתחרויות של הליגה הפלסטינית.

העירייה משקיעה בכפר תשומות עירוניות באמצעות אגף הספורט שלה. בשנת 2015 נפתחו חוגי ספורט בענפי הכדורגל, הכדורסל ואמנויות הלחימה. הוגדל כוח האדם והוקצה מאמן כדורגל ל-12 שעות שבועיות. כמו כן נפתח בכפר חוג התעמלות לנשים ושופצו מתקני ספורט במגרש קט-רגל. במהלך שנת 2016 המשיכה העירייה בשדרוג מתקני הספורט בכפר.

בעיסאווייה קיימת בעיית ונדליזם קשה אשר פוגעת במתקני הספורט ומתבטאת בשבירת סלים ושערים, הריסת גידור, הדלקת מדורות על המגרש וכיו"ב.

ילדים משחקים כדורגל ברחוב בעיסאווייה

תברואה וניהול פסולת מוצקה

בעיסאווייה עומדות מכולות לאיסוף אשפה, מהן אוספת העירייה את הפסולת ומפנה אותה למפעל המיון והמחזור בעטרות. בכל מקום שאליו יש גישה למשאיות, מתבצע איסוף אשפה סדיר שלוש פעמים בשבוע ואם יש צורך – אף יותר מכך (כמו ברחובות הראשיים במערב העיר). בסמטאות שאליהן אין גישה לרכב, מתבצע פינוי הפסולת באמצעות טרקטור, לפי זמינותו. רחובות וסמטאות שהגישה אליהם צרה, או כאלה החסומים בכלי-רכב חונים, אינם מפונים מחוסר יכולת לעבור בהם. על פי המידע שברשות העירייה, מפונים בעיסאווייה כ-100 טון בממוצע בשבוע: יותר מקילו אשפה לתושב ביום.²⁰

העירייה מציבה מכולות אשפה ופחים קטנים סביב מבני-ציבור, אך בשל ונדליזם קשה, כלים אלה נהרסים, נשרפים ומוזזים ממקומם. גם תחנות איסוף מבוטנות סבלו מוונדליזם ונהרסו. חוסר המודעות לשמירה על הסביבה והוונדליזם ההרסני, חוברים לתנאים הירודים השוררים בכפר ומחריפים אותם.

בשל תנאי הסניטציה הנמוכים, לא קיימת כלל מודעות למחזור ולהפרדה של פסולת. העמדת מכלי מחזור ודאגה לפינויים וריקונם, כמו גם העלאת המודעות לשמירה על הסביבה, יביאו להפחתת פסולת הפלסטיק לסוגיה, שהיא הגורם המזהם ביותר במרחב הציבורי.

²⁰ שיחה עם מר ציון שטרית, ראש אגף תברואה, עיריית ירושלים.

6. שירותים

חינוך

בכפר חמישה בתי-ספר עירוניים, שני בתי-ספר יסודיים, שתי חטיבות ביניים, בית-ספר לבעלי צרכים מיוחדים ושני בתי-ספר פרטיים. כמו כן קיימים בכפר שני גני-ילדים עירוניים וגן-ילדים פרטי שנקרא 'א-זאהרה'.

תלמידים בבתי-ספר עירוניים, הלומדים במתכונת התווג'יה, נכון ל-1.9.2015

בי"ס	מס' כיתות	בנים	בנות	סה"כ	
אלעיסאווייה יסודי בנים	יסודי א'-ו'	23	723	0	723
חט"ב עיסאווייה לבנים	חט"ב ז'-ט'	17	458	0	458
אלעיסאווייה יסודי בנות	יסודי א'-ו'	28	0	821	821
חט"ב עיסאווייה לבנות	חט"ב ז'-ט'	17	0	473	473
אלאמל (כולל גנים, יסודי ותיכון)	חינוך מיוחד	26	129	80	252

לטענת המוח'יתאר דרוויש, יועד שטח בבעלות המדינה, ממזרח לתחנת הדלק של הגבעה הצרפתית, לבניית בית-ספר לילדי עיסאווייה, וזאת בהידברות עם רשות מקרקעי ישראל, אולם בתכנון החדש של שכונת הגבעה הצרפתית, השטח מסומן בגבולות השכונה היהודית.

בנוסף קיימות תכניות מתקדמות להוספת כיתות: תיכון לבנות ובו 12 כיתות נמצא בתהליך בנייה מתקדם, העתיד להסתיים עד סוף 2016. בית-ספר יסודי לבנים ובו 8 כיתות, נמצא בשלבי תכנון מתקדמים, וכן מתוכננת בניית גני-ילדים. מנח"י החלה בהליכי הפקעה של שלושה מגרשים המיועדים לבניית גני-ילדים, ולאחר השלמת ההליכים יחל התכנון לבינוי אשכולות של גני-ילדים על מגרשים אלה.

מאחר שאין בתי-ספר תיכוניים בכפר, התלמידים מופנים לבתי-ספר בשכונות הסמוכות: בית חנינא, שועפאט, כפר עקב, וואדי ג'וז, העיר העתיקה, א-טור, סוואחרה, צור באהר, בית צפאפא ושרפאת.

בני-נוער תושבי השכונה לומדים גם בבתי-ספר תיכוניים פרטיים שאינם בפיקוח העירייה ואין עליהם נתונים.

ילדים ובני-נוער, הנזקקים לשירותי החינוך המיוחד, מקבלים מענה בשכונות מזרח-ירושלים כדוגמת וואדי ג'וז, ובמערב העיר – בקריית-יובל, גונן (קטמון) ותלפיות-מזרח.²¹

מצוקות במערכת החינוך בכפר:

◀ בהיעדר תכנית-מתאר לכפר, אין הסדרה ראויה של שטחים המיועדים לבניית מבני-ציבור, ובכלל זה גני-ילדים ובתי-ספר. מאחר שהתחום פרוץ, קיים מחסור בולט בשטחים לצורכי-ציבור, הן בשל חוסר הלימה בין תכנית שאינה מעודכנת לבין הצרכים בפועל והן בשל בנייה בלתי-חוקית בשטחים שהוגדרו 'חומים'. מצב זה מביא לכך שבתי הספר העירוניים פועלים באכלוס-יתר במבנים ניידים ובחללים שלא נועדו לשמש כיתות.²²

◀ מערכת החינוך בכפר נפרדת לבנים ובנות, החל בגני הילדים וכלה בחטיבות הביניים. אין בכפר בתי-ספר תיכוניים ורוב התלמידים נוסעים לבית הספר בא-טור השכנה, בעוד שהבנות ממשיכות לתיכון לבנות במזרח-ירושלים. התושבים טוענים כי רמת בתי הספר אינה גבוהה דיה, וכך נמנע מילדיהם חינוך ראוי שיקדם מוביליות חברתית באמצעות ההשכלה, ויאפשר להם להשתלב בחברה הישראלית. טענה זו נתמכת גם בהקמתם של בתי-ספר פרטיים בכפר, שאינם מופרים על-ידי משרד החינוך, והלימודים בהם יקרים מאוד. רובם המכריע של התלמידים ניגשים לבחינות הבגרות הפלסטיניות (תווגייה) שאינן מופרות בישראל – דבר המקטין עוד יותר את סיכויי השתלבותם במערכת ההשכלה המקצועית והאקדמית בישראל.

מאחר שעיסאווייה היא שכונה מוסלמית מסורתית, חלות על הנערות נורמות קפדניות. מלבד השייכותן למערכת חינוך נפרדת, לא מקובל שנערות תצאנה מן הכפר ללימודים בבתי-ספר תיכוניים, וזאת מטעמי צניעות. כתוצאה מנורמה זו, מעט בנות זוכות להשכלה תיכונית ומרביתן אינן מסיימות 12 שנות לימוד ונושרות ממערכת החינוך בתום הלימודים בחטיבת הביניים.

נורמה חברתית נוספת הנהוגה בחברה הערבית מוסלמית, היא נישואי נערות בגיל צעיר. הנערות נישאות מגיל 16 ואף למטה מזה, ומצופות לקבל עליהן את תפקידי האישה המסורתיים – טיפול במשק הבית וגידול הילדים. בבתי הספר הערביים

²¹ תודה לשני קידרמן, מנהלת מחלקת פיתוח תכנון ובקרה, הנהלת מנהל החינוך בעיריית ירושלים.

²² דו"ח המשנה למנכ"ל והממונה על התעסוקה במשרד הכלכלה, 2015.

מקובל שנערות שנישאו אינן יכולות להמשיך את לימודיהן גם אם הן רוצות בכך. כך נוצר מצב שנערות נישאות בגיל צעיר, בלחץ משפחותיהן המסורתיות, ובית הספר מתנכר להן ואינו מאפשר להן להמשיך בלימודיהן.

בניית בתי-ספר תיכוניים – ובוודאי בית-ספר תיכון לבנות – תשנה את התמונה ונערות רבות יותר תזכנה להשלים את לימודיהן התיכוניים. ואכן, בשנת 2015 החלה בניית בייס תיכון עבור נערות הכפר ובנייתו תסתיים, כנראה, בסוף 2016.

תרבות ופנאי

בכפר לא קיימת תשתית לפעילות תרבות ופנאי. קיים מתנ"ס עירוני אחד הסובל ממחסור חמור בתקציבים. קיים מתנ"ס נוסף שאינו קשור לישראל ונתמך על ידי עמותות אירופיות בלבד.

בעיסאווייה לא קיימים מוסדות תרבות מקומיים ושירותי תרבות ופנאי עירוניים כגון ספרייה, מועדון נוער ומרכז-יום לקשיש. העירייה אינה מספקת שירותים בסיסיים אלה והאוכלוסייה – שרובה ענייה ולא משכילה – אינה תובעת את קיומם ופעילותם של מוסדות אלה. אוכלוסייה חזקה יותר מוצאת את מבוקשה מחוץ לכפר, בעיקר בירושלים. במערב העיר יש מוסדות להשכלה גבוהה ובמזרח-ירושלים ישנם מוסדות תרבות ואירועי תרבות שונים לרווחת כלל התושבים.

רווחה

בעיסאווייה אין לשכת רווחה ותושבי הכפר מקבלים שירותי רווחה בלשכת הרווחה של שועפאט, המשרתת את השכונות הצפון-מזרחיות של ירושלים ונותנת מענה לכלל הציבור הערבי, כולל עיסאווייה.

בלשכת שועפאט מטופלים משקי-בית, קשישים ובעלי צרכים מיוחדים.

עיסאווייה סובלת ממצוקות המאפיינות אוכלוסייה ענייה. בלשכת הרווחה מטופלות כ-1,200 משפחות על ידי שישה עובדים סוציאליים. אוכלוסיית עיסאווייה המטופלת בלשכה, סובלת מקשיים כלכליים, משפחתיים, תפקוד הורי לקוי, מחסור בשירותים לילדים אחה"צ, נשירה מבית"ס, נישואי נערות בגיל צעיר ואלומות במשפחה.

הטיפול בקשישים מתמקד במעקב אחר מצבם, בביקורי-בית ובהתערבות במשפחה המורחבת לשם קידום מצבם של הקשישים ומתן סיוע כלכלי.

הטיפול במשפחות מתמקד בייעוץ, תיווך, גישור בין הורים, העצמה, הפניה לשירותים בקהילה, חיזוק הקשר בין הורים לילדים, חיזוק התפקוד ההורי וסידור ילדים במסגרות שונות בקהילה ובפנימיות.

עיקר ההתערבות היא פרטנית. המשפחות מגיעות לפגישות עם העובד הסוציאלי, ולעתים הלשכה משלבת משפחות, בעיקר אימהות, בטיפול קבוצתי. חלק מן המשפחות זוכות לסיוע כלכלי בשל מצבן הקשה. שירותי הרווחה מפעילים גם מסגרות-יום עבור 70 ילדים ומועדונית אחת. כ-80 ילדים הושמו בפנימיות – מספר גבוה מאוד בהשוואה לכלל האוכלוסייה הערבית במזרח-ירושלים.²³

בשנת 2015 השקיעה עיריית ירושלים מעל 6.5 מיליון ש"ח בשירותי רווחה לאוכלוסיית עיסאווייה הנזקקת: בסיוע למשפחות במצוקה, בהשמת ילדים בעלי פיגור שכלי במסגרות חוץ-ביתיות, באחזקת ילדים ונוער בפנימיות, בטיפול בקשישים ובמעונות-יום.

סכומים דומים הושקעו בשכונה לאורך השנים.²⁴

בריאות

בכפר ניתנים שירותי בריאות מגוונים ע"י קופות החולים: כללית, מאוחדת, לאומית ומכבי. בעיסאווייה שלוש מרפאות שיניים פרטיות ושני בתי-מרקחת. כשנדרשים שירותי בריאות נוספים על הקיים, או במקרי חירום, התושבים פונים לבתי-חולים במזרח העיר ובמערבה.

אין בשכונה תחנת 'טיפת חלב', והתושבים פונים לתחנה הפועלת בשיח' גיראח – הקדר המקשה מאוד על האימהות.

העירייה מספקת מספר שירותי בריאות בשכונה:

◀ הדרכות של שיננית, בדיקות רופא שיניים ופעולות מניעה של איטום חריצים בשיניים בבתי הספר היסודיים ובחטיבות הביניים בשכונה, במסגרת פעילות היחידה לבריאות השן;

◀ השירות הוטרנרי פועל בשכונה כמו בשאר אזורי העיר (כלבים משוטטים, בעלי-חיים פצועים, פיקוח על אטליזים וכו').

²³ תודה לנסרין קרמן, מנהלת לשכת הרווחה בשועפאט.

²⁴ הנתונים באדיבות בוני גולדברג, מנהלת המנהל לשירותי קהילה, עיריית ירושלים.

בעבר סירב בית החולים 'הדסה' הר הצופים לקבל יולדות משכונת עיסאווייה וזאת בתגובה ליידוי בקתב"ים מכיוון הכפר לעבר בית החולים, אך לאחר מפגש בין מנהלת בית החולים להנהגת עיסאווייה, שונה נוהג זה.

מבני-ציבור

בכפר ניכר מחסור במבני-ציבור בשל מחסור בתקציבי הפקעה עירוניים לצורכי פיתוח. לדברי המוחיתאר דרוויש שמונה חלקות פנויות למבני-ציבור. נציגי העירייה טוענים כי לעירייה אין תקציב לתשלום פיצויים על הפקעות לכל המתקנים שאינם מתקני חינוך, היות שמשרדי הממשלה אינם מעבירים לה תקציבים למטרה זו.

מסגד הארבעים

דת

בכפר קיימים חמישה מסגדים:

- ◀ מסגד אל-ארבעין: מסגד ה-40 – ניצב בגלעין הכפר ההיסטורי, קרוי ע"ש המסורת הקדומה של הכפר והוא המסגד הגדול בעיסאווייה;
- ◀ מסגד אוחד: נמצא בשכונת אל-דאהרה וקרוי על-שם האתר בערב הסעודית בו אירעה ההיתקלות הראשונה של מוחמד ומאמיניו עם הכופרים;
- ◀ אל תובה: 'התשובה' (הכאה על חטא), נמצא בשכונת אבו-ריאלה;
- ◀ א-שהאדה: על שם השאהידים, החללים, נמצא בשכונת מוחייסן;
- ◀ א-צאבירין ('הסבלנים'), נקרא גם מסגד 'אל-מוראביטון' (המגנים על אדמת האסלאם), נמצא ברח' הבוסתן.

תחבורה

בניגוד לקיומו של מפעיל דומיננטי במערכת התחבורה הציבורית במערב העיר – התחבורה הציבורית במזרח העיר מבוזרת ומורכבת ממספר רב של נותני שירות.

עד שנת 1967 לא היתה בעיסאווייה תחבורה ציבורית מוסדרת ואף לא פיראטית. תושבי השכונה לא החזיקו כלי רכב ובכל השכונה היו רק ארבע מכוניות פרטיות. על מנת לצאת מן הכפר היו התושבים הולכים לכביש רמאללה-ירושלים ושם עולים על אוטובוס.

החל מ-1968 היה מגיע לשכונה אוטובוס אחד של חבי' התחבורה 'שייח' ג'ראחי' ואוסף נוסעים לכיוון ירושלים. כשחברה זו נסגרה ועד לסוף שנות ה-80 שירת אוטובוס של חברת 'בית-חנינא' את תושבי הכפר.

בתחילת שנות ה-90 הוקמה חברה מקומית, שהיתה חברה-בת של 'בית חנינא', שהפעילה בכפר שני אוטובוסים. בנוסף, פעלו בשכונה 'טרנזיטים', שהפעילו מערך היסעים לא חוקי. חברת האוטובוסים לא יכלה לעמוד בתחרות ונסגרה.

עד 2003 עבדו בכפר הסעות ה'טרנזיטים' בלבד. באותה שנה החל משרד התחבורה ברפורמה במזרח-ירושלים והכניס לשכונות תחבורה ציבורית מוסדרת וחוקית. במסגרת זו לקחה על עצמה נציגות הכפר לאחד את חברות הרכב השונות למערך מוסדר ומגובש אחד. בתמיכת משרד התחבורה הוקמה בעיסאווייה חברת אוטובוסים מקומית הפועלת במתכונת של אגודה שיתופית. בחברה רשומים כ-150 שותפים מן הכפר והיא מקפידה על מחיר אחיד לכל התושבים ועל מספר מוגבל של מניות, על מנת למנוע השתלטות.

כיום יש לחברת ההסעות של עיסאווייה כ-14 אוטובוסים גדולים. מערך ההיסעים עובר בכפר במסלול מעגלי ומסיים בתחנת האוטובוסים של מזרח-ירושלים. האוטובוסים הגדולים, הבין-עירוניים, מתאימים לתשתית הלקויה של הכבישים בכפר ומצליחים לעמוד בעומסים של שעות הבוקר ואחה"צ, הנובעים בעיקר מיציאת תלמידי בתי הספר התיכוניים ללימודים מחוץ לכפר.

בקרב יוכנסו למערך זה גם אוטובוסים נמוכי-רצפה, המאפשרים נגישות נוחה יותר לבעלי מוגבלויות. כמו כן מתכננים להחליף את תחנות האוטובוס הקיימות בתחנות מונגשות.

לאחרונה נבדקה האפשרות להכניס קו תחבורה ציבורית לרח' א-זעורה (בשכונת בטאנה) הסובל מהיעדר קו תחבורה ציבורית. הדבר יתאפשר אם תיבנה סובה על מגרש פנוי בצומת הרחובות ראס סאלם ו-א-זעורה, כדי שהאוטובוס יוכל להסתובב במקום.

תכנון תחבורה בעיסאווייה

תנועה

לשכונה ארבע כניסות: שתיים מהן מתחברות למערכת הארצית מכביש מספר 1 מעלה-אדומים–ירושלים. הכניסה המזרחית נמצאת מול מחסום הזיתים ומתחברת לכביש אל מדארס ולכביש אל-בוסתאן וכן דרך ענתא, המתחילה בתחנת הדלק 'דור-אלון' ומתחברת לכביש הגישה המערבי של הכפר. לכפר יש גם שתי כניסות המתחברות למערכת העירונית: כביש הגישה משכונת הגבעה הצרפתית, המתחבר לכביש לוחמי הגטאות ויורד אל הכפר על גבול בית החולים 'הדסה' הר הצופים, ודרך זהרה, היוצאת אל האוניברסיטה העברית בהר הצופים. בקיץ 2014 נחסמה דרך זו לאוניברסיטה במחסומי בטון מטעמי בטיחות וביטחון והיא אינה צפויה להיפתח.

בפועל, רוב התנועה עוברת בכניסה המערבית, מכיוון הגבעה הצרפתית, ומתנקזת אל רח' אחמד עלי שהוא הרחוב המרכזי של הכפר. כביש זה צר, חד-סטרי, משובש מאוד, ללא חניות וללא מדרכות, תאורה ומעקות בטיחות. אף על פי כן הוא קולט את מרב התנועה הדו-כיוונית. מצב זה יוצר עומס תנועה כבד בשעות הבוקר והערב, כשתושבי הכפר יוצאים לעבודה ולבתי הספר התיכוניים וחוזרים לבתיהם. עומס נוסף נוצר מדי יום בכביש אל בוסתן, אשר תחילתו בכניסה המזרחית, בכביש מספר 1 והוא עולה ומתחבר לאחר פיתולים רבים אל רח' מוניר חסאן. כביש זה רובד על-ידי העירייה בשנת 2015, אך לא נסלל מחדש, ולכן הוא עדיין צר, ללא סימון, ללא תאורה וללא מדרכות ומעקות.

בתכנית החומש לכבישי מזרח-ירושלים, המשותפת לעירייה, לחבי 'מוריה' ולמשרד התחבורה, מסומן כביש הטבעת של עיסאווייה בתכנית העבודה ל-2015-2016. כביש זה מתוכנן לחלקו המזרחי של הכפר והכניסה אליו היא בכניסה המזרחית, דרך כביש אל-מדארס אל רח' אל-חראיק, ומשם, לאורך המצוק, עד לדרך ענתא. תוואי זה אינו תואם את התוואי המקורי, כי נבנו עליו בתים ללא רישיון והם מקשים על סלילתו.

שלב א' של כביש זה (אל-חראיק בלבד) תוכנן ובוצע בשנת 2016. העבודות הן שדרוג של דרך קיימת, מאחר שלא ניתן היה לבצעו, כאמור, על-בסיס התביע. העירייה מצאה לכך פתרון על ידי תכנון מסלול עוקף, אך עדיין ישנם לאורך התוואי כ-15 בתים שהוקמו ללא היתר. המנהל הקהילתי ונציגי הכפר מנסים לאתר תוואי שיביא להריסת מינימום בתים.

שלב ב' של הכביש קיים אך בנויים עליו בתים רבים בתוואי ולא ניתן לבצע סלילה ללא הריסת הבתים. כביש זה לא תוכנן מעולם. אם רוצים לבצע סלילה בתוואי אחר, יש להכין ולפרסם תביע חדשה לתוואי הנדרש. בפועל תכננה העירייה מסלול שעוקף את הבתים הלא חוקיים הנמצאים בתוואי המקורי. מנהלת הרובע ונציגי הכפר מנסים להגיע לפתרון מעשי שיביא להריסה של מינימום בתים.

במסגרת תכנית החומש השקיע משרד התחבורה בעיסאווייה מעל ל-450 אלף ש"ח עבור תכנון כביש-טבעת עיסאווייה (שלב א') ותכנון כביש חוצה עיסאווייה וכביש חוש עוביד.

מאז קיץ 2014, עם הסלמת האלימות בשכונה, החלה המשטרה בסגירת הכניסות לכפר, הן ממזרח והן ממערב. חסימות אלו יוצרות עומסי תנועה כבדים לשעות רבות, פוגעות באיכות החיים וגורמות לכעס רב בקרב התושבים.

סגירת הכניסה המזרחית מכיוון כביש מעלה-אדומים, מול 'מחסום הזיתים'
(צילם: בקר עובייד, 13 באוגוסט 2015)

סגירת הכניסה המערבית לכיוון שכונת הגבעה הצרפתית (מתחת לתחנת הדלק)
צילמה: רבאב זהרה, 17 באוקטובר 2015

7. כלכלה

תעסוקה ורמת-חיים

על פי נתוני הלמ"ס המבוססים על מפקד האוכלוסין 2008, עיסאווייה מדורגת באשכול ארצי 2 מבחינת אפיון חברתי-כלכלי (האפיון החברתי-כלכלי מסווג ל-20 אשכולות: 1 הוא הנמוך ביותר ואילו 20 הוא הגבוה ביותר). מתוך 153 אזורים סטטיסטיים בירושלים, עיסאווייה מדורגת במקום החמישי (במדרג זה 1 הוא הנמוך ביותר ו-153 הוא הגבוה ביותר). בדירוג הארצי השכונה מדורגת במקום ה-17 מתוך 1,616 אזורים סטטיסטיים (1 הוא הרמה הנמוכה ביותר. כל יישוב עירוני שבו מעל 2,000 תושבים, נכלל באפיון). בהשוואה פנימית בין השכונות הערביות במזרח-ירושלים, עיסאווייה נמצאת בדירוג הנמוך ביותר מבין כלל שכונות מזרח-ירושלים (מתחתיה נמצאת רק שכונת סילואן, המדורגת במקום ה-13).²⁵

מנתוני הביטוח הלאומי (2012) עולה כי מדדי העוני במזרח-ירושלים גבוהים בהרבה מאלה שבמערב העיר. מניתוח הנתונים העוסקים במצב הכלכלי של תושבי ירושלים, ובהשוואה בין מערב העיר (ללא האוכלוסייה החרדית), מזרח העיר ושכונת עיסאווייה, עולה כי גם ביחס למזרח העיר מעמדה החברתי-כלכלי של השכונה נמוך מאוד ומתאפיין בממוצע נפשות גבוה למשק-בית, הכנסה ממוצעת נמוכה לנפש והסתמכות גבוהה על השלמת הכנסה.

על פי נתוני הלמ"ס (2008), שיעור בעלי ההכנסה מעבודה (בני 15 ומעלה) עומד על 38%. מנתוני מפקד זה עולה כי 56.2% מן התושבים משתכרים מתחת לשכר המינימום, ורק 1.2% משתכרים יותר מפי שניים מן השכר הממוצע.²⁶

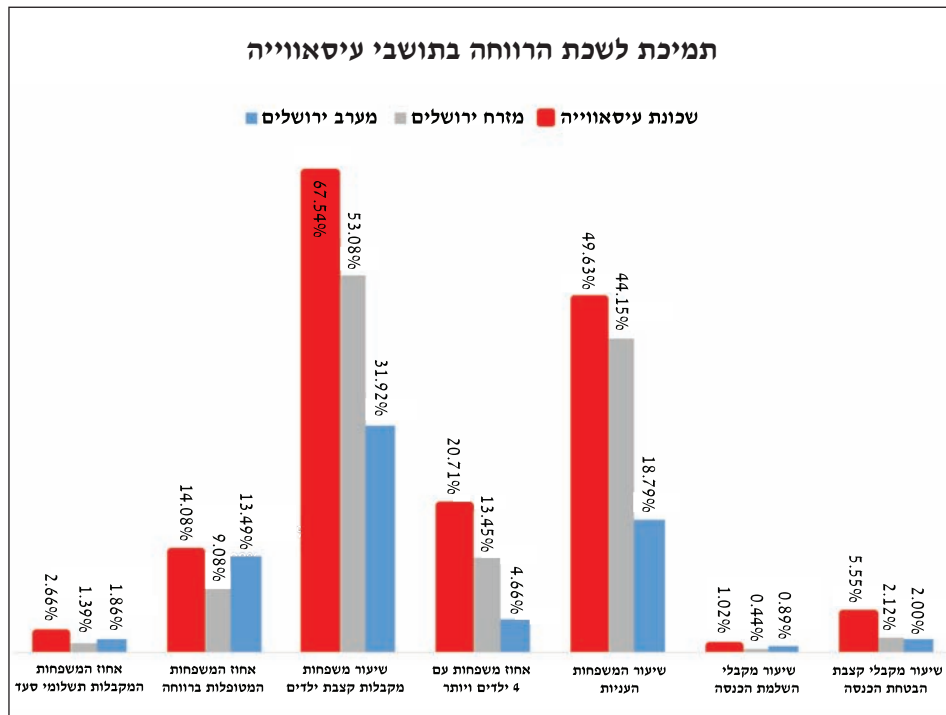
בהשוואה בין עיסאווייה ליתר שכונות מזרח-ירושלים ולשכונות מערב-ירושלים (לא כולל שכונות חרדיות), עיסאווייה 'מובילה', על-פי רוב, בפער ניכר בכל מדדי העוני והמצוקה. שיעור המשפחות הנתמכות על ידי לשכת הרווחה ומקבלות תשלומי סעד כהשלמת הכנסה והבטחת הכנסה בעיסאווייה הוא גבוה בכל קנה-מידה.

מאפיין נוסף של שכונות ממעמד סוציו-אקונומי נמוך הוא ריבוי נפשות במשפחה וצפיפות הדור. במערב-ירושלים מספר הנפשות הממוצע במשק-בית הוא 2.28 ושיעור המשפחות בנות ארבעה ילדים ויותר עומד על 4.66% (לא כולל המגזר החרדי). במזרח-

²⁵ נתוני המדד החברתי-כלכלי עפ"י מפקד 2008, הלמ"ס.

²⁶ ש.ס.

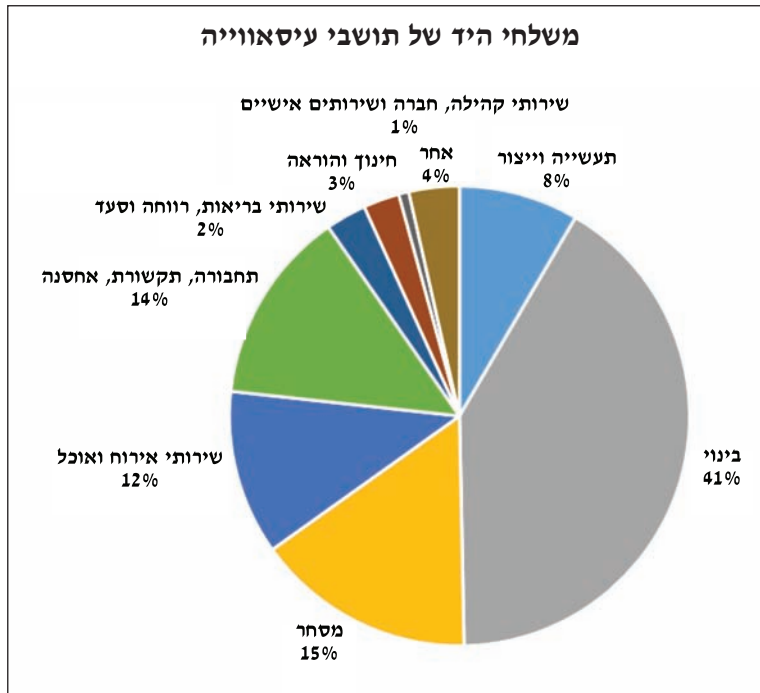
ירושלים ממוצע הנפשות עומד על 3.15 וב-13.45% מן המשפחות ארבעה ילדים ויותר. בעיסאווייה ממוצע הנפשות במשק-בית הוא 3.66 ושיעור המשפחות בעלות ארבעה ילדים ויותר מגיע ל-20.71%.

על-פי נתוני תכנית האב לתחבורה (2011), שיעור המועסקים מסך גילאי 15-65 עומד על 36%. על פי סקר זה, משלח היד הנפוץ ביותר בעיסאווייה הוא בניין – כ-48%. היתר מתחלקים לעבודות שירותים – בד"כ עובדי קבלן, מועסקים במסחר ובעלי מקצועות חופשיים.

על פי נתוני הלמ"ס (2008) כ-54% מן העובדים בניוני הם חלק מהאוכלוסייה החלשה הלא-משכילה. 80% מן המועסקים המחזיקים בתואר ראשון עובדים בחינוך והוראה, 52% מבעלי התארים המתקדמים עוסקים בתעשייה ובייצור ו-48% מהם עוסקים בשירותי בריאות, הרווחה והסעד.

רק 17% מן הנשים בעיסאווייה (בגילאי 25-54) משתתפות בכוח העבודה האזרחי.

עסקים

בכפר יש מספר בתי-עסק המשרתים את התושבים. יש כארבע מאפיות, חמש מספרות, ארבעה אטליזים ושני משרדים של עורכי דין. כמו כן יש חמישה מינימרקטים וכ-10 מפולות שכונתיות קטנות, המספקות מוצרים בסיסיים אך יקרים. את רוב הקניות עושים אנשי הכפר באל-עזרייה, במזרח-ירושלים וברשתות-שיווק זולות במערב העיר. בכפר יש שלוש חנויות לחומרי בניין, שלושה מתקני שטיפה וניקוי לרכב ושני בתי-אוכל.

תעשייה ומלאכה

בכפר לא קיימת תעשייה בקנה-מידה גדול. קיימים בתי-מלאכה קטנים: שלושה מתמחים בעבודות אלומיניום, שלוש מסגריות, שתי נגריות ושני מוסכים. בתי-מלאכה אלה פזורים ברחבי הכפר, בין בתי המגורים. רובם מעסיקים בני-משפחה.

חקלאות

על-פי משרד החקלאות הפלסטיני (2010) יש בעיסאווייה חקלאות בקנה-מידה קטן ביותר, בעיקר גידולי-שדה של עגבניות ומלפפונים וגידול מספוא. סה"כ ישנם ארבעה דונם של גידולי בעל ושלושה דונם של חקלאות שלחין.²⁷ הכפר נודע בעבר בכרמי הזיתים שבו, אך כיום גידול זה הצטמצם ביותר בהיעדר קרקעות פנויות. כמו כן התקיים בעיסאווייה, בימים עברו, משק חי בקנה-מידה גדול יחסית, שכלל בקר וצאן, אך עם הפקעת השטחים והקמת גדר ההפרדה, המפרידה בין התושבים לשטחים החקלאיים, הצטמצם גם ענף זה מאוד. כיום יש בחצרות רבות גינות ירק ובוסתני פרי וכן דירי עזים וכבשים לחלב.

מלונאות ותיירות

בעיסאווייה אין אתרי תיירות, אתרי טבע ומקומות קדושים המושכים תיירות. לפיכך ענף התיירות והמלונאות אינו קיים כלל בכפר, ואין בו אכסניות או בתי-מלון. למרות הפלטפורמות האינטרנטיות השונות להשכרת דירות וחדרים באופן פרטי לתיירים, לא ניתן למצוא בעיסאווייה חדרי-אירוח.

זיקות כלכליות

כלכלת עיסאווייה מתבססת בעיקרה על שוק העבודה הישראלי אשר קולט כ-50% מכוח העבודה שלה.²⁸

²⁷ The Applied Research Institute — Jerusalem with the Spanish agency for International Cooperation for Development 2012. <http://vprofile.arij.org>

²⁸ על פי נתוני מכון אריגי (ARIJ).

8. בעיות וצרכים

מאז 1967, עם סיפוחה של עיסאווייה לישראל, לא הופנו די משאבים לפיתוח הכפר בהיבטי תשתיות, חינוך, בריאות ורווחה. כיום כולם משלמים את מחיר ההזנחה: הכפר עני ושוררים בו ניכור ואיבה לשלטון הישראלי.

גן לאומי מורדות הר הצופים'

ביולי 2009 הוגשה ללשכת התכנון המחוזית, על ידי רשות הטבע והגנים, הרשות לפיתוח ירושלים, ועיריית ירושלים, תכנית מס' 11092א'. התכנית מפרטת את הקמת גן לאומי מורדות הר הצופים' על שטח של כ-730 דונם. גבולות הגן הלאומי הם בצפון – שכונת עיסאווייה; במערב – האוניברסיטה העברית והמתחם האקדמי הר הצופים; בדרום – שכונת א-טור ומתחם 'אוגוסטה ויקטוריה'; במזרח – כביש מספר 1 מעלה-אדומים – ירושלים.

בנובמבר 2011 הופקדה תכנית-מתאר זו להתנגדויות.

ב-14 בנובמבר 2013 החליטה ועדת המשנה להתנגדויות של הוועדה המחוזית לתכנון ובנייה בירושלים על הקמת גן לאומי על שטח של 650 דונם בין הכפרים.

בהקמת הגן מבקשת רשות הטבע והגנים לשמור על ערכים נופיים וארכאולוגיים. ברחבי האזור נמצאים שרידים ארכאולוגיים מתקופות שונות. חלק ניכר מן השרידים שנחשפו הן מערות ובורות חצובים שכוללים בית-מלאכה לכלי-אבן מתקופת בית שני, מערות גדולות וכן שרידי חציבה ופסולת. בסקר הטבע העירוני נסקרו צמחים אופייניים למדבר יהודה, שאינם קיימים בירושלים, וכ-40 מיני עופות, פרפרים ויונקים.²⁹

סביב תכנית זו קיימת מחלוקת בעיקר בגלל השלכותיה על השכונות הסמוכות: עיסאווייה וא-טור, הסובלות ממצוקת-דיור, ממחסור בתשתיות, מצפיפות-יתר ומהיעדר שטחים לבנייה.

המבקרים טענו כי הגן הלאומי נועד למנוע במכוון את התרחבות הבנייה הערבית ולשמר את הקרקע להתיישבות יהודית. התכנית מונעת כל אפשרות להרחבת השכונות עיסאווייה וא-טור על עתודות הקרקע היחידות הזמינות להן. התכנית אושרה בניגוד

²⁹ מתוך מצגת שהוכנה על-ידי מרחב ירושלים ברשות הטבע והגנים, והוצגה לוועדה המחוזית, א' ניסן תשע"א, 5.4.2011.

לדעתו של השר להגנת הסביבה דאז, עמיר פרץ, שביקש להגיע לפשרה עם תושבי השכונות.³⁰

עמותת 'במקום' ממליצה להקצות, מתוך השטח המיועד לגן לאומי, כ-200 דונם שייועדו בעיקר למוסדות ציבור לשכונת עיסאווייה.

מטמנת עפר נחל אוג

תכנית 13900 מציעה להקים אתר להטמנת פסולת אינרטי, לטיפול בפסולת יבשה ולטיפול בפסולת בניין. אתר זה ישמש לקליטה, מיון, טיפול והטמנה של עודפי עפר וכן תחנת-מעבר לפסולת. לאחר סיום ההטמנה יעבור האתר טיפול ושיקום נופי, ויוקם עליו פארק עירוני. התכנית עוסקת בחטיבת קרקע בת כ-500 דונם במעלה נחל אוג, וגבולותיה מצפון – ענתא ומחנה הפליטים שועפאט; מדרום – שכונת הגבעה הצרפתית, שכונת צמרת הבירה ועיסאווייה. היא משתרעת לאורכו של כביש מספר 1.

על פי התכנית יוטמנו עודפי העפר במקום כל יום משעה 06.00 ועד שעה 22.00 במשך כ-20 שנה. בדרך למטמנה צפויות לעבור כ-168 משאיות ביממה, במקרים אחדים בסמוך (עד 50 מ') למבני מגורים ומסחר. על פי המתווה ייחפרו חמישה בורות הטמנה, ולצדם תוצב מגרסת-פסולת גדולה. הפסולת הגרוסה תישפך בחלק העליון של אפיק נחל אוג ותמלא אותו בעודפי עפר מאתרי בנייה מרחב ירושלים, ותהפוך את תוואי הנחל לגבעה.

תושבי עיסאווייה ותושבי הגבעה הצרפתית משתפים פעולה במאבקם נגד הקמת המטמנה לפסולת עפר בסמוך לשכונות, שתכביד, לטענתם, את תנועת המשאיות במקום באופן משמעותי, תגביר את זיהום האוויר והרעש בשכונות צפון העיר ותפגע באיכות החיים בסביבתה:

- ◀ זיהום אוויר: גריסת הפסולת, אבק פסולת הבניין ותנועת כלי הרכב הכבדים ייצרו כולם אבק וזיהום אוויר אשר יפגעו בבריאות תושבי השכונות הסמוכות;
- ◀ רעש: יעלה מאתר הגריסה לאורך כל שעות היממה וכן מתנועת המשאיות;
- ◀ עומסי תנועה: האתר יחולל עומסי תנועה כבדים בשכונות הסמוכות;
- ◀ הרס הטבע: המטמנה עלולה לפגוע במערכות האקולוגיות והביולוגיות שבשטחה באופן בלתי הפיך. אתר נחל אוג הוא אתר טבע עירוני בעל מגוון עשיר של חי וצומח,

³⁰ <http://www.haaretz.co.il/news/politics/premium-1.2166289>

והתכנית המוצעת תשנה את התבליט והתכסית בכל שטחו, תהפוך את ערוץ הנחל לגבעה ותשנה את תפקידו הטבעי. בשל שפיכת הפסולת הגרוסה ייווצר מצע חדש שאינו מותאם לחלחול מי-נגר;

◀ ביצוע התכנית יביא לזיהום מי התהום ומי הנחל;

◀ הפקעת שטחים והריסת בתים: על מנת ליישם את תכנית 13900 צפויה הפקעת שטחים משטח עיסאווייה והריסה של כ-30 מבנים. משמעות התכנית היא ניצול עתודות הקרקע להרחבתו האופציונלית של הכפר. בשילוב עם התכנית להקמת 'הגן הלאומי מורדות הר הצופים' מדרום, נחסמת כל אפשרות לפיתוח הכפר.³¹

עמותת 'במקום' טוענת כי מטמנת נחל אוג נקבעה משיקולים פוליטיים ונועדה לחסום את התפתחותה של עיסאווייה לכיוון דרום. בדיון שהתקיים בוועדת הפנים והגנת הסביבה של הכנסת ב-13.6.2016 הוחלט כי "הוועדה מבקשת מוועדת הערר לא לקבל החלטה בעניין עד ש:

1. יתקבל תסקיר סביבתי מקיף ועמוק. מטמנה לעודפי-עפר זה בהגדרה אבי-אבות הזיהומים;
2. הוועדה מבקשת לקבל חוות-דעת של משרד הבריאות – מה הנזקים הבריאותיים [הצפויים], בהנחה שהאתר יהיה פעיל;
3. לקבל תוך שבועיים את כל המסמכים שהיו בפני הוועדה המחוזית כשקיבלה את החלטתה;
4. הוועדה תקיים סיור במקום".³²

ועדת הפנים ואיכות הסביבה של הכנסת קיבלה לאחרונה החלטה לבטל את מיקום מטמנת נחל אוג. נותר להמתין ולראות אם הממשלה תאמץ החלטה זו.³³

³¹ <http://www.eshkolbagiva.org.il/> ; <http://www.acri.org.il/he/34702>

³² סיכום הדיון בוועדת הפנים והגנת הסביבה, 13.6.2016. <http://m.knesset.gov.il/activity/committees/> internalaffairs/news/pages/13616.aspx

³³ תמלול הדיון באתר הכנסת: <https://oknesset.org/committee/meeting/10077>

היעדר תכנית-מתאר

תכנית המתאר הקיימת כבר אינה רלוונטית לצורכי הכפר. אי-התאמה זו מובילה לבנייה לא חוקית ולאיום מתמיד של הריסת בתים. שכן, בנייה זו גורמת לציפוף רב ולפגיעה בשטחים ציבוריים המיועדים למבני-ציבור ולגינות ציבוריות ופוגעת בתשתית הכבישים בשל הצרת הדרך ופלישות לתוואי הדרך.

פערים אלה הביאו את עיריית ירושלים להכין תכנית-מתאר חדשה שנקבעו לה גבולות ברורים הנתחמים על-ידי כביש מעלה-אדומים, שכונת הגבעה הצרפתית ו'הגן הלאומי מורדות הר הצופים'.

נציגי התושבים מתנגדים לגבולות התכנית שהוצגו על-ידי העירייה ולתחילת תהליך התכנון. נושא גבולות התכנון טרם הובהר.

ואלה עיקרי התנגדות התושבים לגבולות השכונה המוצעים:

- ◀ התכנון בגבולות התיחום שמוצע על-ידי עיריית ירושלים הוא חסר תועלת, כי אינו נותן אופק פיתוח ואינו מותיר מקום לבני התושבים להקים בית בעתיד. הצורך של תושבי השכונה הוא מחוץ לגבול הרקמה הבנויה;
- ◀ רוב השטח התיחום בגבול המוצע על-ידי העירייה כבר בנוי;
- ◀ תכנית 'במקום' נתנה יותר מהמוצע כרגע ותואמה באופן מלא עם הדרג התכנוני בעירייה בראשות מהנדס העיר דאז. ההצעה הנוכחית פחותה מ'הישגיי העבר. מה גם ששנת היעד של תכנית 'במקום' היתה 2020 והועידה שטח נרחב יותר לפיתוח;
- ◀ ראוי להתחיל את התכנון בפרוגרמה. יש להעריך את מספר הנפשות ומספר המשפחות שיהיו בכפר בשנת היעד, ובהתאם לכך יש לקבוע גבול לתכנית;
- ◀ תכנית האב לגבעה הצרפתית מנכסת שטחים שעשויים לעזור בפיתוח הכפר. יתר על כן, בשטחים אלה כבר החלה בניית מגורים לכפר;
- ◀ אדמות תושבי עיסאווייה גדולות בהרבה מן התיחום שהעירייה מאפשרת לתכנון, ובהן שטחי מטמנת נחל אוג ושטחי הגן הלאומי;
- ◀ מציאת פתרונות למצוקת הדיור של עיסאווייה חשובה יותר מקידום הגן הלאומי;
- ◀ העירייה הנפיקה ארבעה צווי גינון (שימוש ארעי במגרשים ריקים לטובת גינה) באזור המיועד לגן לאומי, וצו נוסף בתוך תחום התכנית המוצע על ידי העירייה מדרום לרקמה הבנויה באזור בו דובר בעבר שיאכלס מבני-ציבור שיוקמו בכפר;

- ◀ בגבול התכנית המוצע על-ידי העירייה, ניתן, לכל היותר, להגדיר כמטרת התכנון את הסדרת הבנייה הקיימת, וזה אינו מקובל על האוכלוסייה;
- ◀ חשיבה על פתרון בעיית המגורים בעזרת בנייה לגובה אינה ריאלית, מכיוון שהבתים בנויים על יסודות רעועים וחסרות תשתיות עירוניות שתהלומנה את הציפוף. תוספת קומות משמעותית, מחייבת למעשה הריסה של הקיים. היכולת הכלכלית של רוב תושבי הכפר לבצע זאת מוגבלת מאוד וברוב המקרים אינה אפשרית;
- ◀ מומלץ להקצות, מתוך השטח המיועד לגן לאומי, שטח של כ-200 דונם שייועד בעיקר למוסדות ציבור לשכונת עיסאווייה.

כבישים ומדרכות

יש לסלול בכפר כבישים פנימיים, מדרכות ומעקות, להניח אבני-שפה ולסמן מעברי-חצייה. כמו כן יש להוסיף פסי-האטה ('באמפרים') ברחובות הראשיים, על מנת להגביל את מהירות התנועה של כלי הרכב אשר מהווים סכנה ממשית להולכי הרגל ולרכבים אחרים.

יש להתחיל בסלילת הכביש הטבעתי, אשר תחילתו בכניסה המזרחית לעיסאווייה וסופו בהתחברות ליציאה הצפונית של הכפר. סלילת כביש זה תקל על עומסי התנועה הכבדים בכפר.

תברואה

תנאי התברואה בעיסאווייה ירודים מאוד. אוכלוסיית הכפר סובלת ומתלוננת על רמת הסניטציה הנמוכה, על איסוף בלתי מספק של פסולת ועל חוסר ניקיון ברחובות. ישנן שכונות ללא ניקוז וללא הסדרה של ביוב. כבישים רבים הם שבילי עפר וכבישים מעטים עברו ריבוד, אך לא סלילה.

המנהל הקהילתי

המנהל הקהילתי של עיסאווייה נמצא במלכוד מתמשך. מצד אחד הוא מתני"ס עירוני בתוך שכונה שרבים ממנה עוינים את השלטון הישראלי המרכזי והעירוני, ועובדיו נתפסים כמשתפי-פעולה עם השלטון הישראלי. מצד שני חוסר הלכידות הקהילתית המאפיינת את הכפר גורם לכך שהמנהל נתפס כמשרת אינטרסים חברתיים-כלכליים של משפחות מסוימות ולכן רבים מתנגדים ומחרימים אותו.

על רקע מלכוד דו-כיווני זה, הוצת מבנה המנהל פעמיים בשנים 2013-2014. בשל בעיות אלו פעילות המנהל הקהילתי מצומצמת ביותר והוא אינו משרת קהל רב ומגוון. כיום משרת המנהל הקהילתי כ-50-60 בני-נוער בלבד. בשל חוסר התגייסות והשתתפות של הציבור הרחב ובשל העובדה כי מרבית האוכלוסייה חסרת אמצעים, המנהל אינו מצליח לגייס מימון מפעילותו, והוא נסמך לחלוטין על התקצוב העירוני המגיע אליו דרך מנהל בית-חנינא. יש למצוא מבנה הולם עבור המנהל הקהילתי/מתנ"ס, כי במבנה הקיים יש רק חדר אחד. כמו כן יש להגדיל את תקציבו הזעום.

אלימות

בחברה המסורתית, הדתית והשמרנית, נתפסה האלימות לאורך השנים כאקט נורמטיבי, אך לאורך השנים היטשטשה תופעה זו ופחתה. היות שרוב החברה בעיסאווייה נמצאת עדיין במדרג סוציו-אקונומי נמוך וברמת השכלה נמוכה ביותר – האלימות במשפחה עדיין קיימת, אך אינה מאפיינת את רוב האוכלוסייה. בכפר דווחו תופעות של אלימות נגד נשים, פדופיליה וצריכת סמים.

בשל המצב הפוליטי המורכב, המשטרה אינה נתפסת כגורם אזרחי שנועד להגן על תושבים מפני תופעות של אלימות במשפחה. התושבים רואים במשטרה כוח חיצוני המתנכל להם, פוגע באיכות חיים ואינו מקדם את רווחתו של התושב הפלסטיני.

רווחה

הגורמים המוניציפליים מתייחסים אל שכונות מזרח-ירושלים כאל כפרים ערביים, תוך הדגשת שונותם האתנית-תרבותית. המתיחות הביטחונית בירושלים תורמת להבניית תדמיתו של המגזר הערבי כמיעוט לאומי עוין. המצב הביטחוני, ריבוי השלכות האבנים ובקבוקי התבערה מן הכפר והעימותים המתמשכים עם גורמי הביטחון, הקנו לעיסאווייה תדמית של כפר עוין, מבלי להביא בחשבון שהמתפרעים הם מיעוט של בני-נוער, ואילו רובם המכריע של התושבים אינו לוקח חלק בפעולות הטרור. תדמית זו מקשה על התמודדות עירונית עם צורכי החברה, הקהילה והרווחה של הכפר. התייחסות אל עיסאווייה כאל שכונת מצוקה (לאור ההסתמכות הגבוהה על שירותי הרווחה, על-פי נתוני הביטוח הלאומי) תביא את הרשויות לחזק את האוכלוסייה החלשה ולהוציאה ממעגל העוני. שיפור איכות החיים עשוי להביא גם לירידת מפלס האלימות בכפר.

יחסים בין-קהילתיים

בכפר אין הנהגה מוסכמת ואין קהילה מגובשת. הקשרים היום-יומיים בין התושבים אינם תלויים בהשתייכות חמולתית.

זהות וזיקה משותפת הם תנאי הכרחי לחיי קהילה תקינים. לכידות היא כוח מעצים לקהילה ביחסיה הפנים-קהילתיים וביחסיה עם גורמי חוץ. מנהיגות מאוחדת וחזקה מחזקת קהילה, אך אינה תנאי הכרחי לקיומה.

בעיסאווייה קיימת זהות 'עיסאוויית' משותפת, אך לא קיימת לכידות קהילתית, היות והכפר מחולק בין 12 חמולות שונות, שביניהן שוררים חיכוכים רבים. כמו כן אין מנהיגות מוסכמת על כלל הציבור בכפר. יש בכפר מוחיתאר רשמי, אך בה בעת יש גם מוחיתאר נוסף שזכה במעמדו באורח ספונטני והוא שמנהל את קשרי הכפר עם העירייה. כפילות זו מקשה על השיח בין התושבים לבין מוסדות השלטון.

מתח ביטחוני

במונחים פוליטיים ישראלים עיסאווייה נתפסת ככפר ערבי עוין.

לאורך השנים, וביתר-שאת מקיץ 2014 ועד עכשיו, גברו הפעולות האלימות שמקורן בעיסאווייה כנגד תושבי השכונות היהודיות – הגבעה הצרפתית וצמרת הבירה, ונגד סטודנטים במתחם האקדמי שעל הר הצופים. פעולות אלו כוללות פריצה לכלי-רכב ופגיעה בהם, יידוי אבנים ובקבוקי-תבערה. כמו כן מושלכות אבנים מ'צוקי עיסאווייה' לעבר מכוניות חולפות בכביש מעלה-אדומים –ירושלים.

כרוזים פוליטיים שמופצים בכפר מעלים את עיסאווייה על נס בתואר 'עזה של ירושלים'.

רובם המכריע של תושבי הכפר מתנערים מפעילות אלימה זו, ומוחים על העונשים המושתים על השכונה בידי המשטרה בעטיה. המשטרה משתמשת בענישה קולקטיבית על מנת ליצור הרתעה, אך פוגעת באיכות החיים של כלל התושבים. לדוגמה, הקמת מחסומים בכניסות לכפר או השימוש ב'בואש' (מי-שמרים מותססים הגורמים ריח רע מאוד לזמן רב), משבשים את החיים בכפר ותורמים לעליית מפלס האלימות של תושביו.

9. זיהוי הזדמנויות – איתור מנועי צמיחה

מריק שטרן טוען במחקרו³⁴ כי בשל אופיו הלאומי של הסכסוך היהודי-ערבי, תרבות הצריכה הגלובלית יוצרת בסיס לשיתוף-פעולה שאינו מוכפף ליחסי הכוחות הפוליטיים ומאפשרת התפתחות של אינטראקציה חיובית. בירושלים, שהיא עיר מקוטבת, האינטראקציה תתרחש, לדבריו, באזורי קניות מעורבים, בהיותם שימוש קרקע המעודד אינטראקציה בין אוכלוסיות יריבות, ומכאן שכלכלת העיר היא כוח אינטגרטיבי.

מסחר מעורב מעודד מפגש בין קבוצות יריבות הנפגשות מתוך עמדה שווה בחסות תרבות הצריכה. כך יהפכו קווי התפר מאזורי עימות לאתרי מפגש כלכלי-עסקי-חברתי חיובי בין האוכלוסיות.

פיתוח אזור-מסחר

עיסאווייה מונה כ-16,000 תושבים, אך בשכונה אין מרכז שירותים ומסחר – עובדה הגורמת לתושבי עיסאווייה לצרוך שירותים במרכז המסחרי של הגבעה הצרפתית. הדבר יוצר חיכוכים ואינטראקציה שלילית בין תושבי שתי השכונות ועומס רב על המרכז המסחרי ועל השירותים בגבעה הצרפתית.

הקמת מרכז מסחרי בעיסאווייה תביא לפיתוח כלכלי של הכפר ותיצור מוקד לשירותים מוניציפליים וכלליים עבור תושביו. בנוסף לכך, מנוע כלכלי עשוי ליצור תמריץ ליחסי שכנות טובה ולהרחקת האלימות. ניתן לפתח אזור מסחרי שכזה בשני מיקומים עיקריים:

◀ בקו התפר שבין עיסאווייה לגבעה הצרפתית, לאורך הכביש המחבר ביניהן. כביש זה נמשך לתוך הכפר והופך לרחוב ראשי שלאורכו יש כבר מספר בתי-עסק וכך עשויה להיווצר רצועת מסחר ושירותים. מיקום זה ישרת מספר קהלי-יעד: תושבי עיסאווייה, תושבי הגבעה הצרפתית, תושבי צמרת הבירה, וסטודנטים המתגוררים בכפר המעונות הנמצא בקרבת כביש הגישה;

◀ ניתן למקם את המרכז המסחרי בכניסה המזרחית של עיסאווייה, ליד תחנת הדלק, ביציאה מכביש מס' 1 לכיוון דרך ענתא העולה לכפר. במקום זה קיימות תחנת דלק

³⁴ מ., שטרן, בשדות זרים – דפוסי אינטראקציה בין ישראלים לפלסטינים במתחמי מסחר מעורבים בירושלים. מחקרי פלורסהיימר, המכון ללימודים עירוניים ואזוריים, האוניברסיטה העברית בירושלים, 2010.

וחנות למוצרי סניטציה. מיקום זה ישרת מספר קהלי יעד: תושבי עיסאווייה, תושבי מעלה-אדומים אשר עושים שימוש תכוף בכביש העולה לירושלים, ונוסעים העוברים בכביש מס' 1.

אזור תעשייה קלה

בדרום-מזרח עיסאווייה נמצא אזור שאינו נכלל במפת שימושי הקרקע ולפיכך אינו מבונה בבתי-מגורים. הוקמו בו מספר בתי-מלאכה ובקרבתו נמצא מוסך וחניון האוטובוסים של עיסאווייה.

ניתן לעודד, בצורה ממוסדת, הקמת אזור תעשייה ובו בתי-מלאכה כגון מסגרייה, מוסך, נגרייה, וכו'.

אזור כזה ייתן מענה לקהל הישראלי המבקש למצוא בעלי מקצוע זולים מאלה שבשוק היהודי ותושבי הגבעה הצרפתית וצמרת הבירה הם לקוחות פוטנציאליים שלו, כמו גם תושבי מעלה-אדומים, המרוחקים יותר, אך כביש ראשי מחבר אותן עם עיסאווייה. כמו כן ישמש אזור תעשייה כזה את התושבים הפלסטינים המגוררים בסביבה: עיסאווייה, א-טור וא-זעים.

הקמת אזור לתעשייה קלה יכולה לזרז את ההתפתחות הכלכלית של שכונת עיסאווייה.